

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)

"שפאפין בחי העולמים וזורע" (מדרש שוחר טוב תהלים יט)

הדפסת החוברת לע"נ

מרת חנה (בת יונה הכהן) פרידמן

גלב"ע ב-ל' סיון תשנ"ד

תרומת

בנה: יהושע ג'ו בן החבר שמואל פרידמן

נכדיה: יונה, יואל, אליעזר בנימין,

יגאל ועמנואל,

בני הרב שלמה פרידמן

ת. נ. צ. ב. ה.

גליון מס' 5

תמוז אב תשנ"ה

בהוצאת

מכון התורה והארץ

כפר דרום - חבל עזה

טל. 07-847325

פקס. 07-847055

מערכת:

הרב יואל פרידמן
הרב עזריאל אריאל

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לשיבות

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד
"מיזם ופיתוח קטיף" בע"מ
כפר דרום

תוכן העניינים

מאמר מערכת

- 5 הרב יואל פרידמן בזכירה - סוד הגאולה

גנזי ראשונים

- 7 מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל כלאים בבן נח

הגות

- 8 מרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל סילוקם של צדיקים
9 הרב עזריאל אריאל האדם מול הבריאה (לטעם מצות כלאים)

מאמרים הלכתיים

- 13 הרבה"ג דוב ליאור כלאים בחממות
17 הרב יהודה הלוי עמיחי נתינת מעשר ראשון בימינו
21 הרב יגאל הדאיה מום באוזן בכור

תשובות קצרות

- 26 הרב יעקב אפשטיין נתינת נבילות לעובדים זרים
27 הרב יהודה הלוי עמיחי מי ששכח ולא ביער
28 הרב אהוד אחיטוב בדיקת תולעים ע"י קטן
29 הרב יואל פרידמן תאריך אחרון לנטיעה ללא גוש

מאמרים קצרים

- 30 זמן קליטה בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע הרב יואל פרידמן
30 תשובת הרה"ג דוב ליאור שליט"א
32 תשובת הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א
33 ברכת "שהחיינו" על פירות מעצים מורכבים הרב אליעזר מלמד
35 תר"מ בקליפות ועלים, במשנת הגר"ש ישראלי זצ"ל הרב עזריאל אריאל

לזכר מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל

- 38 המכון לחקר המצוות התלויות בארץ יוסף (יוסק'ה) שפירא
הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, מופת לרב ארץ-ישראלי
39 הרה"ג יעקב אריאל שליט"א
41 זהב הארץ, דרכו של מר"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל הרב יהודה הלוי עמיחי
45 הגר"ש ישראלי זצ"ל, והנהגתו ברבנות כפר הרא"ה הרב מרדכי גרינבלט

אקטואליה

- 47 הרב עזריאל אריאל "הרכבת תמך" למדינת היהודים

מדרשת התורה והארץ	
49	הרב משה הרשטיק קירוב התלמיד לשמירה על מצוות ערלה
סקירות מדעיות	
51	ד"ר ישי פנטנוביץ תולעים בבעלי חיים
53	מעבדת מכון התורה והארץ חרקים במוצרי מזון
במכון ובגוש קטיף	
55	מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ
56	"ואף על פי כן ולמרות הכל" מכתב של חייל

רשימת המשתתפים בקובץ

מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל	הרב הראשי לארץ ישראל
הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל	רב כפר הרא"ה, ראש ישיבת "מרכז הרב" חבר בית הדין הגדול ומועצת הרבנות הראשית
הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א	ישיבת קול תורה ירושלים
הרה"ג יעקב אריאל שליט"א	הרב הראשי לרמת גן ונשיא מכון התורה והארץ
הרה"ג דוב ליאור שליט"א	הרב הראשי לחברון-קרית ארבע וראש ישיבת "ניר" קרית ארבע
הרב מרדכי גרינבלט	כולל נצרים
הרב אליעזר מלמד	רב הישוב הר ברכה וראש ישיבת ההסדר הר ברכה
הרב יהודה הלוי עמיחי, הרב יעקב אפשטיין הרב יואל פרידמן, הרב עזריאל אריאל, הרב אהוד אחיטוב, הרב יגאל הדאיה והרב משה הרשטיק	מכון התורה והארץ
מר יוסף (יוסק'ה) שפירא	לשעבר שר בממשלת ישראל
ד"ר ישי פנטנוביץ	וטרינר

הרב יואל פרידמן

בזכירה - סוד הגאולה

מאמר מערכת

ואלו קרעין שאין מתאחזין: הקורע... ועל רבו שלמדו תורה ועל נשיא ועל
אב ב"ד... ועל המקדש ועל ירושלים...

בימים אלו עלה מרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל לגנזי מרומים. עבורנו, בפרט
אבד לנו רבינו שלמדנו תורה, ולכלל כולו אבד נשיא התורה, אב ב"ד מנהיג
ומורה הדרך. וכאלישע הנביא אנו צועקים: "אבי אבי דכב ישראל ופרשיו - רכב
ישראל ופרשיו זה רבו שלמדו תורה..." (מ"ק כו ע"א). מרן זצ"ל לא היה בשבילנו
רק רבנו שלמדנו תורה, הוא היה הפוסק הוא היה בר הסמכא, את כל השאלות
הקשות הביאנו אליו. ועתה "היא למנוחה ואנו לאנחה..." (מ"ק כה ע"ב).

קיימות אצל בני האדם שלוש גישות ביחס לאבל: האחת מדגישה את ה"אנו
לאנחה". האדם מלא צער ותיסכול עד שאינו מוצא מרגוע לנפשו. השניה
מתעלמת מן העבר והאדם מפנה את כל כוחותיו לעבר העתיד. הגישה
השלישית היא שביל הזהב, הכוללת את שתי הגישות הקודמות גם יחד.

נאמר בגמ' במס' בבא בתרא (ס ע"ב):

אמר ר' ישמעאל בן אלישע: מיום שחרב בית המקדש - דין הוא שנגזור על
עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשחות יין... דין הוא שנגזור על עצמנו שלא
לישא אשה ולהוליד בנים...

ואנו רוצים לשאול על דברי ר' ישמעאל בן אלישע: וכי יתכן שנגזור כליון על
עם ה' ר"ל? יתר על כן, מסקנתו של ר' ישמעאל בן אלישע היא שהסיבה שאין
גוזרין גזרה זו אינו אלא משום "הנח להם לישראל..." וכי אבדה האמונה?! היכן
הראיה למרחקים? איה האמונה בתקומת עם ישראל ובביאת המשיח?

מצאנו שתי מימרות מפורסמות משמו של ר' ישמעאל בן אלישע: האחת:
"פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל..." (ברכות ז
ע"א), והשניה במס' שבת (יב ע"ב): "אמר ר' ישמעאל בן אלישע: אני אקרא ולא
אטה... פעם אחת קרה והטה וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי
והיטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמינה..."

ושאלו: אם ר' ישמעאל בן אלישע נכנס לפני ולפנים, היאך כתב בפנקסו
"לכשיבנה ביהמ"ק"? נראה לומר שר' ישמעאל בן אלישע אכן היה בדור החורבן,
ושימש לפני כן ככהן גדול. הוא ראה את חורבן בית המקדש והוא גם היה
מעשרת הרוגי מלכות (מדרש תהילים מזמור ט). ר' ישמעאל בן אלישע, בתוקף
תפקידו ככהן גדול - נכנס לפני ולפנים להקטיר קטורת. הוא הבין היטב את
ערכו של בית המקדש את השפעתו על המצב הרוחני של העם. לכן, כשנחרב
הבית, חרב גם כל עולמו. הוא חש באמת את חסרונו של בית המקדש, עד
שאמר: "דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים ונמצא זרעו

של אברהם אבינו כלה מאליו.

אנחנו, הבנים, דומים לננסים בפני מגדל עופל (עי' עולת ראייה ח"ב עמ' ד, הקדמה לשיר השירים). אין אנו מסוגלים להבין את הגודל ואת הרוממות, את הקדושה ואת ההשפעה שבית המקדש משרה על עם ישראל. אך ממאמרו של ר' ישמעאל בן אלישע אפשר להבין לפחות איך הוא ראה וחש את חסרון המקדש, וע"י כך נוכל להפנים בתוכנו את היחס המתאים.

מאידך, אנחנו, דור הבנים, צריכים להפנות את הפנים לעתיד. את היחס המתאים למציאות החורבן אנו יכולים ללמוד מאותה גמ' עצמה משמו של ר' יהושע: "כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשותות יין...", אך לבסוף הוראת ר' יהושע אחרת היא: "כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט...". ובהמשך: "מאי על ראש שמחתי? זה אפר מקלה שבראש חתנים... וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, שנא': שמחו את ירושלים...".

להתאבל יותר מידי - אי אפשר, כי האבלות אינה מאפשרת את המשך החיים ואף אינה מאפשרת את התקומה. מאידך, שלא להתאבל כל עיקר - גם אי אפשר. לכן הורו חכמים לזכור את חורבן הבית בעת שאדם בונה את ביתו, תרתי משמע: הן בשעת הקמת הבנין והן בשעת הקמת המשפחה. כללו של דבר: לבנות בתים, לשאת נשים, לחיות את ההווה, אך עם התחושה של חסרון לעומת העבר המפואר. תחושה זו יכולה להיות מקפצה לעתיד טוב יותר, כדברי המהר"ל (נצח ישראל עמ' קיח):

"כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה". כבר אמרנו לך שהחסר הוא שמתהווה ומקבל הויה, והדבר שהוא שלם אין עומד לקבל הויה. באשר הוא שלם קודם זה, איך יתהווה? ...והמתאבל על ירושלים, והרי הוא חסר בשביל ירושלים, ובשביל שמתאבל זוכה לראות בנחמתה... לא נאמר: כל המתאבל על ירושלים יזכה לראות בנחמתה, אלא "זוכה ורואה בנחמתה". כל מי שמתאבל על ירושלים ומרגיש בחסרון המקדש, הרי שגם בהווה הוא נבנה ומשתלם מהחסרון.

מחד אנו כר' ישמעאל בן אלישע בעת החורבן. אנו סמוכים למות רבינו המומים וכואבים. אך בטוחים אנו שרבינו זצ"ל היה מצוה עלינו להמשיך את המפעל לעסוק לברר וללבן תורתה של ארץ ישראל - תורתו. לא רצינו לשנות את המתכונת של החוברות, הכנסנו בחוברת בירורים הלכתיים ואמוניים בעינינו דיומא כגון נטיעות שלפני ט"ו באב כלאים ועוד. צירפנו לחוברת דברי הספד, דברים כללים על שיטתו של רבינו במצוות התלויות בארץ, וסיפורים קטנים-גדולים מקצות דרכיו והנהגותיו. וכפי שבאבל על ירושלים והמקדש אדם סד את ביתו בסיד ומניח על ראשו אפר מקלה - כך אנו עוסקים בדמותו הנעלה של מרן זצ"ל, כי רק מי שידוע להתאבל כראוי ומבין את החסרון הוא גם זה שידוע להיבנות וזוכה בנחמת ציון וירושלים.

המערכת

מרון הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

כלאים בבן נח *

אע"ג דכתב הרמב"ן בפ' התורה (ויקרא יט יט) דמרכיב הוא גורם להוליד מינים גרועים, ולפ"ז הוא משחית את ישוב העולם. אך הרי כתב שם שני טעמים: טעם אחד - שלא להראות חסרון בבריאה, וזהו מכלל כבוד שמים. וטעם שני - מפני השחתת הבריאה¹. א"כ, אם בני נח מצווים על הרכבה² ומ"מ אינם מצווים על פרטי ההלכות שבה³ - י"ל דכללות המצוה יש בה שני הטעמים. אבל בפרטים המיוחדים לישראל אין בהם משום השחתת עולם, שא"כ היו מפורשים בכדי ליאסר ג"כ לבני נח, שגם הם בכלל יישובו של עולם הם⁴. ועי' שו"ע אה"ע (סי' א), בביאורי הגר"א (ס"ק יז) ותשובת מוהרי"ל (סי' קצו). ועי' ט"ז וח"מ (שם סק"ט)⁵.

* מכתב ידו של מרון הרב זצ"ל. הערות: הרב יואל פרידמן.

1. הרמב"ן (שם ד"ה את חקותי) מביא שני טעמים ראה להלן במאמרו של הרב עזריאל אריאל): א. "והמרכיב שני מינים, משנה ומכחיש במעשה בראשית, כאילו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך...". ב. "והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין בשאינו מינו, וגם הקרובים בטבע שיולדו מהם כגון הפרדים יכרת זרעם, כי הם לא יולידו...".
2. עפ"י סנהדרין (ס ע"א), קדושין (לט ע"א). וכן פסק הרמב"ם בהל' מלכים (פ"י ה"ו) שבן נח מצווה על ההרכבה. ועי' הל' כלאים (פ"א ה"ו) וביאור הגר"א (יר"ד סי' רצה ס"ק ד).
3. עי' משפט כהן (סי' כד אות ה, וכן סי' יג, יד כג), עץ הדר (השלם, פרק לז-מ). הרב זצ"ל מחדש שאף שבן נח מצווה על איסור הרכבה, הוא לא נצטווה על פרטי הדינים של איסור זה. לכן הקריטריונים הקובעים את המין שונים בבן נח (לקולא) מאלו הקובעים את המין בישראל. הרב זצ"ל כותב: "דב"נ... אינם מוזהרים כ"א על מה שנראה הכלאים בולט ביותר", אבל אם יש קצת דמיון בין המינים - אינו אסור להם. לעומת זאת, בישראל ישנם מינים שאף שהם דומים זל"ז - הרי הם כלאים זב"ז.
4. הטעם השני של הרמב"ן, שכאשר מרכיב שני מינים משחית את הבריאה, זהו טעם שמתייחס רק לכללות המצוה ולא לפרטי הדינים, שהרי הגויים לא נצטוו בפרטי הדינים. ואילו טעם זה היה מתייחס לפרטי הדינים בודאי היו הגויים מצווים גם בהם, שהרי הם מצווים ביישוב העולם וממילא באיסור השחתתו.
5. יש להעיר שהרב זצ"ל לא מצרף את הסברה הזאת כסניף לקולא בתשובותיו במשפט כהן (סי' יג, יד, כג) העוסקות בהרכבות שנעשו ע"י גוי.
5. הגר"א, הט"ז והחלקת מחוקק נקטו כדעת המהרי"ל, שגוי שנתגייר, אף שבניו נכרים - קיים בהם את מצוות פריה ורבייה. זאת בניגוד לדעת הרמב"ם והשר"ע. ומכאן שגם גויים הם בכלל יישובו של עולם.

מרן הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל

סילוקם של צדיקים

* דברים שכתב מרן הרה"ג שאול ישראלי בעת פטירתו של מרן הגריא"ה הרצוג זצ"ל (התורה והמדינה קובץ ט-י עמ' ג). וראוים הדברים למי שאמרם.

מצינו שסילוקם של צדיקים קשה לפני הקב"ה מחורבן בית המקדש, דאילו התם נאמר: "והפלא ה' את מכותיך", ואילו הכא כתיב: "הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא" (איכ"ר א לז).

ירידת העם בחורבן ביהמ"ק - ירידה נוראה ונפלאה היא כאחד. נפלאה היא באשר למרות הירידה יש בה גם נס נסתר, כדברי חז"ל: "מזמור לאסוף" - וכי מזמור הוא? כך אמר אסף: לא מוטב שהפיג הקב"ה חמתו בעצים ואבנים, ולא בבניו? (ילק"ש).

כי גם בחורבן ביהמ"ק הותיר ה' לנו שריד כמעט. ובו בזמן ששפך חמתו על עצים ואבנים, כבר עמדה מוכנה יבנה וחכמיה, נמשכת שושלת התורה למרות חורבן המדינה. ויבנה זו עסקה בהתקנת תקנות, שכחוט השני עברה בהן התקוה של "מהרה יבנה ביהמ"ק". ואם אמנם "שכינתא בגלותא" הרי נחמה גדולה בזה שכל מקום שגלו שכינה עמהם. ועל כן עם גודל הירידה צויין גם הפלא של "הסתר אסתיר" - "ותרד פלאים".

גדולה מזה מיתת צדיקים שבה נאמר "הפלא ופלא", כשבעוון הדור נלקח הצדיק, בעוד שאין נראית התמורה. כלל נקוט בידינו "זרח השמש ובא השמש" - עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי. אולם כשהשמש באה מבלי שנבחין בזריחה חדשה, כשמסתלק הצדיק והחלל נשאר ריק - שינוי הוא מדרכו של עולם. פלא הוא, ירידת פלאים של הפלא ופלא, ירידה המסוכנת פי כמה מחורבן ביהמ"ק. באשר חורבן העם - חורבן מקדש הרוח הוא, אשר בו התנחמנו בהשפך חמת ה' על עצים ואבנים.

אף אנו עומדים במצב של "הפלא ופלא". אבידה שאין לה תמורה, מי ומי ינהיג הדור? מי ומי ינהל הספינה ביד אמונים? נשמור לכל הפחות מכל משמר על ירושתו הרוחנית. בעלי תורה יתעמקו ביתר שאת בגנזי חדריה, בעלי עבודה וגמילות חסדים ימלאו תפקידם ביתר מסירות, וכולנו יחד נאחז בכל עוז בהגדרתו את התקופה כ"ראשית צמיחת גאולתנו". יהא זה המצפן אשר לפיו נכוון דרכנו כלפי חוץ וכלפי פנים כאחד.

יהא זכרו ברוך ונשמתו צרורה בצרור החיים עד יקום לגורלו לקץ הימין.

הרב עזריאל אריאל

האדם מול הבריאה

באור מצוות הכלאים

סוגיית טעמי המצוות בכללה - קשה היא, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול. אף במאמר זה לא נתיימר לבאר את סיבתה של המצוה, מפני מה ראה ריבונו של עולם לנכון ולנחוץ לצוותנו עליה. השגתו של האדם, גדולה ככל שתהיה - לא תוכל לתפוס אף מעט מזער מן הגדלות האלוקית המונחת בכל מצוה. די לנו בכך שנצטוונו מפיו של אלוהינו. ואנו - עבדיו - נשמח על הזכות שנפלה בחלקנו לעשות את רצונו ביראה¹. אך שאלה אחת מותר לנו לשאול, והיא: מה המצוה אומרת לנו? מהם הרעיונות והתכנים שאנו - בני האדם - מסיקים ולומדים ממנה?²

הרמב"ן (ד"ה את חוקותי) מאריך בביאור טעמיהן של מצוות הכלאים, וכך הוא כותב בטעמו הראשון:

כי השם ברא המינים בעולם... ונתן בהם כח התולדות שיתקיימו המינים בהם לעד כל זמן שירצה הוא יתברך בקיום העולם. וציוה בכוחם שיוציאו למיניהם ולא ישתנו לעד לעולם, שנאמר בכולם "למיניהם" (בראשית א יב)... והמרכיב שני מינין - משנה ומכחיש במעשה בראשית כאילו יחשוב שלא השלים הקב"ה בעולמו כל הצורך, ויחפץ הוא לעזור בבריאתו של עולם להוסיף בו בריות³...

המסקנה המעשית המתבקשת מדברי הרמב"ן - מרחיקת לכת היא. אם זהו הטעם של איסורי כלאי ההרכבה וכלאי הזרעים - קל וחומר הוא לכל צורה של פיתוח מינים חדשים: הן הכלאה שלהם (ע"י הבאת אבקנים ממין אחד על העלי בפרח של מין אחר) והן צורות אחרות של הנדסה גנטית לסוגיה השונים (הנעשית ע"י קרינה רדיואקטיבית או בשיטות אחרות).

תמוהים נראים הדברים. האם זהו רצון ריבונו של עולם, להשאיר את העולם במצב של תוהו ללא התקדמות והתפתחות? האם אין זה תפקידו של האדם לשכלל את הבריאה? ואם תיקונו החומרי של העולם פסול הוא ככפירה בשלמות כוחו של הבורא - מדוע לא נשלול גם את תיקונו הרוחני של העולם, שאף בו יש משום כפירה בשלמותה של הבריאה ובכוחו הרוחני והמוסרי של הבורא? חיזוק רב יש לקושיא זו מדברי מדרש תנחומא (פרשת תזריע ס"ה): מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא: איזו מעשים נאים? של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם נאים...

1. עי' עין איה (שבת פרק ב ס"ו לו).

2. עי' עין איה (שבת פרק ב ס"ו כו).

3. וכ"כ הרמב"ן בפירושו לבראשית (א יא ד"ה ויאמר). וכך כותב גם רבינו יוסף בכור שור בפירושו לתורה (ויקרא שם).

אמר לו: למה אתם מולין? ...הביא לו ר' עקיבא שיבולים וגלוסקאות.
אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשי מעשה ידי אדם... אין אלו נאים יותר מן השיבולים?

אמר לו טורנוסרופוס: אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו? אמר לו ר' עקיבא: ולמה שודרו (חבל הטבור) יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו? ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול? לפי שלא נתן הקב"ה את המצוות לישראל אלא לצדף אותם בהם⁴.

לכאורה, דומה כי הרמב"ן הולך - חלילה - בעקבותיו של טורנוסרופוס, הרואה בבריאה כמות שהיא את כליל השלמות, וממילא בא לפטור את האדם מן החובה ומן הזכות לפעול ולתקן. ואילו לדעת ר' עקיבא - אדרבא ואדרבא! לא נברא העולם אלא כדי שיזכו בני האדם להיות שותפים עם הבורא במעשה בראשית, ולתקן את העולם במובן החמרי והרוחני כאחד. קושיא זו על דברי הרמב"ן, הקשה כבר המהר"ל (גור אריה ויקרא שם, ועי' תפארת ישראל פרק ב):

אלא שקשה לי על טעם זה שנתן הרמב"ן... דמה בכך? דהא אמרו חכמים, כל דבר שהקב"ה ברא בששת ימי בראשית צריך תיקון, כמו החיטין לטחון ולאפות, ולא אמרין בזה שהקב"ה לא השלים את עולמו. וכמו שאמרו על המילה, שלא נברא עם האדם והושלם על ידי בשר ודם. וא"כ לא שייך בזה שנראה כאילו אומר שהקב"ה לא השלים עולמו.

אכן קושיא חזקה הקשה המהר"ל. האם דברים אלו לא היו נהירים לו לרבינו הרמב"ן? ואף הרמב"ן עצמו (בראשית א כח ד"ה וכבשוה) נוקט כדברי המהר"ל כאשר הוא מבאר את ברכת הבורא לאדם בזמן שמסר לשלטונו את כל הארץ:
נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר, לבנות ולעקור נטוע, ומהרריה לחצוב נחושת וכיוצא בזה...

א"כ, גם הרמב"ן מודה ברשות שניתנה לאדם בברכת ה' להיות שותף במעשה בראשית ע"י פיתוח אגרוטכני וטכנולוגי. וכאשר מדובר בארץ ישראל, הרי כתב הרמב"ן (סהמ"צ, נוספות ד) שיישובה של הארץ הוא מצות עשה מן התורה: שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו... ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה...

וא"כ מתחזקת היא הקושיא: אם האדם רשאי ומצווה לעסוק בתיקונו של עולם וביישובה של הארץ, מדוע, איפוא, נאסרה עליו הרכבת הכלאים?

גם טעמו השני של הרמב"ן דורש עיון. ואלו דבריו:
והמינים בבעלי חיים לא יולידו מין משאינו מינו. וגם הקרובים בטבע שייולדו מהם, כגון הפרדים - יכרת זרעם, כי הם לא יולידו... וגם הצמחים אשר יתרכבו מין בשאינו מינו - אין פריים צומח אחרי כן... וזה טעם "שדך לא תזרע כלאים", שהוא בהרכבה על דעת רבותינו.

4. ויכוח עקרוני זה ביניהם חוזר על עצמו בצורה שונה בענין צדקה (ב"ב י ע"א). גם שם טען טורנוסרופוס הרשע שהעוני הוא גזירת שמים שאסור לו לאדם לפעול כנגדה ולתת צדקה לעני. ואילו ר' עקיבא ענה לו שאדרבא, העוני בא לעולם כדי שהאדם יזכה לפעול למילוי חסרון העני.

טעם זה, הפוך הוא מן הראשון. בעוד שהטעם הראשון אוסר "לשפץ" את העולם, הרי שהטעם השני אוסר לקלקל את העולם⁶. אך גם הוא קשה להבנה. שהרי אם מסר הקב"ה את עולמו ביד האדם לשימושו ולתועלתו, מדוע לא יהיה רשאי גם לקלקל ולהשחית אם הדבר נחוץ לו לצרכו ולתועלתו? והרי כך כותב הרמב"ן עצמו בגידרה של מצוות "בל תשחית" (דברים כ יט, ד"ה כי האדם) שאינה אמורה אלא בהשחתה לשמה ולא בדבר הנעשה לתועלת האדם! כיצד ניישב א"כ את הקשיים בשני טעמיו של הרמב"ן למצוות הכלאים?

המעין בדרכם של בני אדם, ימצא שתי גישות המנסרות בחללו של עולם באשר ליחס האדם אל הבריאה: דרך אחת היא דרכו של טורנוסרופוס הרשע וחבר מרעיו. לדידם - שלימה היא הבריאה. אין היא זקוקה לשכלול ולתיקון. האדם לא נברא אלא להשתמש בבריאה כמות שהיא. ומכיון שהוא פטור מכל אחריות לתיקונו של עולם - יכול הוא לבלות את חייו בתענוגים ובהנאות. אין לו שום אתגר: לא טכנולוגי ולא חברתי, לא רוחני ולא מוסרי.

כנגדה של גישה זו - עומדת השקפת עולמו של האדם המודרני. לדידו - העולם שייך לו, ואך לו. הוא יתקדם במדע ויפענח את סודות הבריאה, הוא יפתח טכנולוגיה וירתום את כל כוחות הטבע לצרכיו. אף ירשה לעצמו לחבל בטבע: בתעשייה - לפלוט פסולת רעילה, בחקלאות - לשבש את האיזון הביולוגי, בחיי המדינות - לייצר כלי נשק להשמדה המונית, ואף בחיים האישיים - לחיות חיי נהנתנות, ריקנות והפקרות שלוחי רסן, מבלי להקשיב אל מצפונו המוסרי ואל נשמתו הזועקת לחיים של תוכן, משמעות וקרבת א-להים. ברוב גאוה, רואה הוא האדם את עצמו כאדון היחיד והבלעדי של הבריאה לעשות בה כרצונו. משול הוא האדם המודרני לבוני מגדל בבל, אשר בעצמם יצרו את חמרי הגלם ובמו ידיהם בנו מגדל עד לשמים, ובזאת באו להלחם ברבוננו של עולם⁷.

כמקרה הרבעת הכלאים - המביאה לעולם את הפרד העקר - כך מקרהו של האדם המודרני. כבר היום ניתן לראות ניצנים של הכרה, כי הקידמה הטכנולוגית מביאה את האדם אל סף שוקת שבורה. הפגיעה המתמשכת באיכות הסביבה יוצרת כבר איום ממשי על קיומה של האנושות, והאדם מתחיל להרכין ראש בענווה מול חכמת הבורא הגנוזה בטבע, אשר גדלותה ועמקה הן מעל ומעבר לכל יכלתו של האדם להשיג ולהבין⁸.

מתוך הכרתן של שתי דרכי השקר - נוכל לבוא, בעקבותיו של הרמב"ן, במסילה העולה בית א-ל. גם הרמב"ן מודה כי זרה היא שיטתו של טורנוסרופוס לדרכה של תורת ישראל. האדם, עפ"י דרכה של תורה, לא נברא אלא בבחינת "אשר ברא א-להים - לעשות" (בראשית ב ג)⁹. אך גם לאחר שניתן העולם בידי

6. וכ"כ רבינו עובדיה ספורנו (בראשית א יב).

7. עי' "עיונים בספר בראשית" (עמ' 74 ואילך).

8. עי' עין איה (שבת פרק ב סי' קצ).

9. עפ"י ב"ר (פר' יא סי' ו); רבינו בחיי שם (ד"ה אשר). ועי' עין איה (שבת פרק ב סי' קיא).

האדם - אין הוא הפקר. אין האדם אדון לטבע. כל חכמתו וגבורתו, כשרונו ויכולתו - מברכת הבורא הן באות, ובשליחותו! הקב"ה בעצמו הוא שהטיל על האדם את המשימה ואת האתגר להשלים את מעשה בראשית. **שליחות יש כאן, אך לא אדנות ובעלות.** את היחס הנכון של האדם אל הבריאה מבטא נעים זמירות ישראל (תהלים ח ד-ט):

כי אראה שמין מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננתה. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. ותחסרהו מעט מא-לוהים וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך, כל שתה תחת רגליו. צנה ואלפים כולם וגם בהמות שדי.

היחס הנכון של האדם אל מעשי הבורא, בענווה ובהרכנת ראש - מתבטא הוא באותה ההגבלה שהוטלה על הפיתוח המדעי. עצם הידיעה שלא הכל נמסר לידינו של אדם היא הנוטעת בו את אותה התחושה כי לא הוא אדון כל הארץ. **חוקות השדה, אשר נקבעו בששת ימי בראשית להבדיל כל חיה וכל צמח למינהו - נותרו בידינו של הבורא.** (ואכן, עם התפתחותה של ההנדסה הגנטית, וסלילת דרכים ליישומה אף בבני אדם, רבים הם המבינים בעצמם, שאל לו לאדם ליטול לעצמו חופש מוגזם בנושא רגיש זה).

אך עדיין יש לשאול, **במה נשתנתה דוקא הרכבת המינים מבין כל תולדות השמים והארץ אשר נמסרו לידינו של האדם? כדי לענות על שאלה זו צריכים אנו להעמיק חקר בפסוקי הבריאה של היום השלישי (בראשית א יא-יב):**
ויאמר א-להים: תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע, עץ פרי עושה פרי למיננו... ויהי כן. ותוצא הארץ עשב מזריע זרע למינהו, ועץ עושה פרי אשר זרעו בו למינהו...

שני ציוויים נצטוותה הארץ ביצירת הצמחים אך לא ביצעה אלא אחד. נצטוותה הארץ על ההבחנה בין המינים - וקיימה. נצטוותה על טעם העץ שיהיה כטעם הפרי - ולא קיימה¹⁰. הציווי - הרי הוא המחשבה הא-לוקית המקורית¹¹. מחשבה זו, לא כולה יכולה היתה להתגשם מיד במהלך הבריאה. "נשברו הכלים"¹². הרבה מן החסרונות שבעולם, הן החמריים והן הרוחניים והמוסריים - שייכים לחסרון זה, ועל האדם לפעול לתקנם. שונה מהם היא **הבחנת המינים.** אין היא חסרון הבא מ"שבירת הכלים" אלא חלק מן המחשבה הא-לוקית המקורית. **חוקת עולם אידיאלית היא, שחקק הבורא בעולמו שלא על מנת להשתנות.** וחלילה לו לאדם לשלוח את ידו בנחלת ה' ולומר לבוראו: גדולים מעשי ממחשבותיך.

רק אדם המכיר במיגבלותיהם של המדע והטכנולוגיה אל מול חכמתו וגבורתו של הבורא, הוא היכול להיות שליח נאמן לתקן עולם במלכות שדי.

10. ב"ר (פר' ה ס' ט); רש"י (פס' יב ד"ה עץ פרי).

11. עי' אורות התשובה (פרק ו סעי' ז).

12. עי' רמח"ל (קל"ח פתחי חכמה פתח ל-לא); אורות הקודש (ח"ב עמ' תקיג-תקכז); אורות התשובה (פרק יא סעי' ד).

הרה"ג דוב ליאור שליט"א

כלאים בחממות *

הצגת הבעיה

ישנו בארץ מיגזר של חקלאות שהוא כל כולו גידול בחממות. מטבעו, הגידול בחממה הוא בשטח קטן יחסית. לפעמים יש לחקלאים אינטרס לנצל את החממה ניצול מקסימאלי, וזאת ע"י גידול של כמה מיני ירקות בחממה. בשטח פתוח, הרוצה לזרוע מינים שונים צריך להרחיק מין אחד מהאחר לפי הכללים המבוארים בהלכות כלאים. והשאלה היא: מהו, א"כ, דין כלאים בחממה?

השאלה בחממה מתחלקת לשני נושאים מנוגדים:

א. האם בכלל קיים איסור כלאים בחממה, שדינה כבית (ולא יצטרפו הרחקות בין המינים)?

ב. האם יש איסור מיוחד של כלאים בשטח המוקף מחיצות - "חבוש" (ולא יועילו הרחקות בין המינים ואז יהיה צורך במחיצה, צורת הפתח וכדו')?

א. דין בית לכלאים

1. דין בית לתרו"מ ערלה ושביעית

נאמר בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב בסופה):

ר' יוחנן בשם ר' ינאי: *אילן שנשטעו בתוך בית* - חייב בערלה ופטור מן המעשרות, דכתיב: *"עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה"*. ובשביעית צריכא, דכתיב: *"ושבתה הארץ שבת לה"*, וכתיב: *"שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור"*.

הירושלמי מבחין בין המילים "ארץ" ו"שדה". ההוראה של המילה "ארץ" וההוראה של המילה "שדה" - יש להן שוני בהיקף. לפי פשוט הירושלמי, *"שדה"* - משמעותו חלקת אדמה מעובדת תחת כיפת השמים, ומה שנמצא תחת גג אינו בכלל זה. לכן, בתרומות ומעשרות, בהם כתוב *"היוצא השדה"* - הגדל בבית פטור. ואילו בערלה, בה נאמר *"כי תבואו אל הארץ ונטעתם"* - המצוה כוללת גם אדמה שנמצאת תחת גג, ואם עץ נשתל בבית - חייב בערלה. לגבי שביעית ישנו ספק בירושלמי. מחד, כתוב בתורה *"ושבתה הארץ שבת לה"*, וזה כולל גם חלקת אדמה תחת גג, ומאידך, כתוב *"שדך לא תזרע"* שממעט אדמה תחת גג.

* שיכתוב שיעור שנתן הרה"ג דוב ליאור שליט"א ביום העיון של מכון התורה והארץ בט"ו בשבט תשנ"ה בביהכ"נ "ישרון" בירושלים. עריכה: הרב יואל פרידמן.

המשל"מ (שמר"י פ"א ה"א) מעיר שהרמב"ם לא התייחס כלל בהלכות שמירה לדין הגידול בבית. ומתוך כך נחלקו גדולי האחרונים בשאלה **איך לפסוק בדין שביעית בבית: רבי יהושע מקוטנא** (ישועות מלכו הל' כלאים פ"א ה"א ד"ה והא) והרידב"ז (תוס' הרי"ד לירושלמי סוף מעשרות) נוקטים להלכה שאיסורי שביעית חלים בבית. לעומת זאת, בפאה"ש (סי' כ ס"ק נב) נקט לקולא משום ששביעית בזה"ז דרבנן. ובשבת הארץ (פ"א ה"ג אות ב; קונ"א סי' ג) כתב שניתן לסמוך על פאה"ש רק בשעת הדחק, אבל לכתחילה כדאי להעדיף היתרים אחרים, כגון: מכירת קרקע לגוי וכדו'.

2. דין עציץ לביכורים

עציץ הוא ג"כ מקום שאין רגילים לזרוע בו. והנה בהקשר לביכורים כתב הרמב"ם (ביכורים פ"ב ה"ט):
הגדל בעציץ, אעפ"י שהוא נקוב, והגדל בספינה - אינו מביא ממנו כל עיקר, שנאמר: "בארצם".
דין עציץ בביכורים שונה מדינו בכל התורה. בד"כ עציץ נקוב דינו כקרקע. בביכורים, לעומת זאת - פטור.
המקור שממנו הרמב"ם לומד שעציץ פטור מביכורים הוא המילה: "בארצם", דהיינו: שעציץ איננו "ארץ" ממש. ולכאורה, לאור האמור לעיל, מקור זה הוא קשה, שהרי מצאנו שהמילה "ארצכם" מקיפה יותר, היא כוללת גם מה שבתוך הבית.

החיי אדם (כלל קנב, נשמת אדם ס"ק א) כתב שיש טעות סופר בדברי הרמב"ם, והמיעוט של עציץ נקוב לענין ביכורים הוא מדרשת הכתוב "אשר תביא מארצך - ולא מכל ארצך". כלומר, שבביכורים יש דרשה מיוחדת להביא מן המובחר. אולם הסבר זה קשה מסדר ההלכות ברמב"ם (ביכורים פ"ב). שהרי הרמב"ם מדבר על דין הבאה מהמובחר כבר בהלכה ב'. והיה צריך לשלב את שתי ההלכות הללו ביחד.

ובאמת, הרידב"ז (תוס' הרי"ד לירושלמי סוף מעשרות) רוצה לומר שהמיעוט או הריבוי שבמילים "ארץ" ו"שדה" נובעים מההקשר בפסוק ולא ממשמעותן של המילים. בביכורים המילה "ארץ" קשורה ישירות לחובת ההבאה, ולכן יש למעט מקרה שהגידול אינו באדמה באופן ישיר. לעומת זאת, בערלה, המילים "כי תבואו אל הארץ" אינן קשורות במישרין לחיוב המצוה, ולכן אין המילה "ארץ" ממעטת עציץ נקוב.

3. דין בית לכלאים

הפסוק בכלאים הוא "שך לא תזרע כלאים" (ויקרא יט יט). כאמור, המילה "שך" ממעטת מקום מקורה, ולפי"ז אין איסור תורה בזריעת כלאים בבית.

יש להקדים שהגדרת איסור כלאים איננה היניקה שהזרעים יונקים באדמה במעורב, אלא העובדה שהמינים נראים לנו גדלים בערבוביא, וכפי שמבואר

ברש"י (שבת פד ע"ב ד"ה ואחת) וברמב"ם (כלאים פ"ד הט"ז). וכמה דוגמאות לדבר: המרחק בין גפן יחידית לבין ירק הוא ו' טפחים, אף שתיתכן יניקה ביניהם. כן הוא גם בגדר שמפסיקה בין שני מינים אף שתיתכן שיונקים אחד מהאחר - מותר, אלא הכלל הוא שאין המינים נראים מעורבים זב"ז.

על מה שאמרנו לעיל, שאין איסור כלאים בבית מפני שנאמר "שדך" - לכאורה יש להקשות מגמרא מפורשת (עירובין צג ע"א):

בית שחציו מקורה וחציו אינו מקורה, גפנים כאן - מותר לזרוע כאן.

ומבואר שהסיבה לפטור הוא משום שפי תקרה יורד וסותם, ונמצא שיש מחיצה בין המקום המקורה למקום שאינו מקורה. ומכאן יוצא, שאילו שני המינים היו בתוך הבית, היה אסור מדין כלאים. וכן פסק הרמב"ם (כלאים פ"ז ה"ח).

אפשר ליישב שאיסור כלאים בבית הוא רק מדרבנן. וכעין שמצאנו בגמ' (מנחות ע"א) שמשוה בין דין כלאים לדין תרומות ומעשרות בעציץ שאינו נקוב, ששניהם אסורים מדרבנן.

הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' מט) רצה לתלות דין כלאים בבית במחלוקת שבין הרמב"ם לבין הראב"ד בדין תרומ' בבית. לדעת הרמב"ם (מעשר פ"א ה"י), אמנם הגדל בבית פטור מתרומ' מן התורה, שנא' "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה", אבל הוא מוסיף שהוא חייב מדבריהם. הראב"ד (שם) משיג על דבריו, וכותב שהגדל בתוך הבית פטור לגמרי. לכן, לפי שיטת הרמב"ם, הסובר שבתרומות ומעשרות חייב בבית מדרבנן, לא רחוק לומר שהוא הדין גם בכלאים. מה שאין כן לפי שיטת הראב"ד, הסובר שבבית אין כל חיוב בתרומ' מ, יכול להיות שלא יהיה איסור כלאים כלל.

אפשר ליישב באופן אחר את הסתירה דלעיל (וכ"כ במשפט כהן שם), ולומר שיש להבחין בין כלאי הכרם לבין כלאי זרעים: דין כלאי זרעים באמת אינו נוהג בבית, שכן נאמר בהם "שדך". דין כלאי הכרם, לעומת זאת, יש לומר שנוהג בבית, שכן שם לא נאמר "שדך" אלא "כרמך". ולפי"ז הראב"ד יסביר את הסוגיא בעירובין בכלאי הכרם. ואפשר להוסיף, שיתכן שחכמים החמירו בכלאי הכרם ואסרו גם בבית אף שלא אסרו שם כלאי זרעים. וכמו שמצאנו שחכמים אסרו כלאי הכרם בחו"ל כיון שבארץ הם אסורים בהנאה.

לדינא נוקטים כדעת הרמב"ם להחמיר, ואף שבד"כ קיי"ל שבדרבנן הלך אחר המיקל. לכן, יש איסור כלאים בבית מדרבנן, וחייבים גם להפריש תרומ' ממה שגדל שם.

ב. דין "חבוש" בחממה

נאמר בירושלמי (כלאים פ"ב ה"ח):

תבואה בתבואה (הרחקה בין שני מיני תבואה) - בית רובע (כ-10.2 אמות), ובלבד שלא תהא חבושה (מוקפת) מארבע רוחותיה... ור' זעירא בעי קומי ר' יסא: כי נן אמרין הדא בקעת סימוניא - אין זורעין לתוכה אלא מין אחד בלבד.

בד"כ, הזורע שני מינים של תבואה צריך להפריד בין שני המינים ע"י הרחקה מתאימה. ומבואר בירושלמי "ובלבד שלא תהא חבושה מארבע רוחותיה". כלומר, שלא יזרע חלקה אחת של שעורים ומסביב יקיף אותה בחיטים, על אף שיעשה את ההרחקה הראויה מכל צד. והחזו"א (כלאים סי' ו ס"ק א אות לו ד"ה ביר' משמע) למד בירושלמי שדין "חבוש" הוא מדאורייתא.

אך מדברי הרמב"ם נראה שהשמיט דין חבוש, שהרי כתב (כלאים פ"ג ה"ט): כיצד? שדהו שהיתה זרועה מין תבואה וביקש לזרוע בצידה מין תבואה אחרת בשדה אחת - מרחיק ביניהם בית רובע, והוא כעשר אמות וחומש אמה על עשר אמות וחומש אמה מרובע, בין מן האמצע ובין מן הצד. הרמב"ם לא מזכיר מפורשות את הדין במין שחבוש את המין השני מכל ארבע רוחותיו כאשר הוא מרחיק מרחק של בית רובע. ואמנם הכס"מ מביא את דברי מהר"י קורקוס שמדייק את דין "חבוש" מדברי הרמב"ם עצמו, ואלו דבריו: וכתב מהר"י קורקוס ז"ל, רבינו לא כתב זה, ואפשר שנכלל במה שכתוב "וביקש לזרוע בצידה מין תבואה אחרת"...

הוא רוצה לדייק מהרמב"ם שהרמב"ם מתיר לזרוע דוקא מצידה, אבל מכל ארבע רוחותיה - לא, וכן היא גם שיטת הר"ש (פ"ב מ"י ד"ה תבואה). החזו"א (כלאים סי' ו ס"ק כ) ממאן לקבל את ההסבר שהרמב"ם השמיט דין זה והבליע אותו בדין אחר. לכן הוא לומד שלרמב"ם הסבר אחר בירושלמי, והוא מתיר "חבוש". וכן נקט בערוה"ש (יר"ד סי' רצו סעי' לב) אליבא דהרמב"ם שיש להתיר חבוש בכלאים וכדעה המקילה בירושלמי. עי"ש.

לכך יש להוסיף שישנם שני מיני "חבוש". יש "חבוש" בחלקת אדמה כשאחד מקיף את השני, וזהו הדין המקורי המוזכר בירושלמי. ויש "חבוש" שזורע בתוך מחיצות בתוך בית (עי' רדב"ז פ"ד ה"ה), ובכה"ג יש להסתפק אם גם מקרה זה נחשב "חבוש".

מסקנה

לדינא, נלע"ד להקל מכמה סיבות:

א. הרמב"ם לא הזכיר מפורשות דין "חבוש", וערוה"ש והחזו"א אומרים בדעתו שחבוש מותר.

ב. לא ברור שיש לעשות הקבלה בין שני מינים המוקפים מחיצות לבין מין אחד המקיף את השני.

והיות ולפי דרכנו איסור כלאים תחת קורת גג הוא מדרבנן - נלע"ד להקל בחממה. שאף אם נתפוס כמהר"י קורקוס שחבוש נאסר, כיון שכלאים בתוך בית מדרבנן - יש ללכת אחר המיקל. בנוסף לכך, הואיל ולשיטת הראב"ד אין איסור כלאים בבית, יש לנו לנקוט לקולא שבתוך בית לא צריכים לחשוש לגדר של "חבוש", ואם הניח את ההרחקה הרגילה - מותר לזרוע גם בתוך חממה*.

* ועי' מאמרו של הרב יהודה הלוי עמיחי ("התורה והארץ" ב' עמ' 409-405): המערכת.

הרב יהודה הלוי עמיחי

נתינת מעשר ראשון בימינו

המתנות הנתינות מתבואת הארץ, יש בהם חיוב הפרשה וחיוב נתינה. חיוב הנתינה הוא לתת לכל שבט בעם ישראל את המתנות הראויות לו. לאחר הפרשת התרומה הגדולה לכהן, בני לוי מקבלים את המעשר "חלף עבודתם אשר הם עובדים את עבודת אהל מועד" (ויקרא יח כא). השו"ע (יר"ד סי' שלא סעי' יט) פסק שיש לתת את המעשר ללוי, והרמ"א הוסיף שאפשר לתת גם לכהן. יש לשאול א"כ: האם חובת הנתינה של מעשר ראשון ללוי חלה גם כיום?

א. מעמד הכהנים והלויים בימינו

ישנם שני סוגי כהנים: האחד הוא כהן מיוחד, שעליו ישנה עדות דור אחר דור עד כהן ששימש על גבי המזבח. כהן זה יכול לאכול בתרומה וחלה שחיובן מדאורייתא. השני הוא כהן חזקה, שהוא רק מוחזק ככהן. כהן זה אינו אוכל אלא קדשי הגבול, דהיינו: תרומה שחיובה מדרבנן (רמב"ם אסר"ב פ"כ ה"א-ה"ב).

1. הסוברים שחזקת הכהונה מסופקת

הריב"ש (סי' צד) כותב שכהני זמננו אין להם כתב יחס, אלא מפני חזקתן נהגו לקרותם בתורת כהן. המהרשד"ם (אה"ע סי' רלה) מסתמך על תשובה זו, האומרת שהכהנים כיום אינם ודאיים, וכתב מתוך כך להתיר שבוייה לכהן. וכן הביא מהר"י וייל בתשובה (סי' קצג) שכיון שאין לנו כהנים ודאיים - אין אנו נוהגים כיום ליתן את חלת חו"ל השניה לכהן קטן (שאין טומאה יוצאת מגופו), וכ"כ היש"ש (חולין פ"ח אות ד). הלכה זו הביא הרמ"א (יר"ד סי' שכב סעי' ה בהג"ה, ועי' ש"ך שם ס"ק ט, שר"ע אר"ח סי' תנו סעי' ב). על פי דברים אלו מסביר המג"א (אר"ח סי' רא ס"ק ד) מדוע אין מקפידים כיום על קדושת הכהן להקדימו לכל דבר. לפי דברים אלו מובנים דברי השאלת יעבץ (ח"א סי' קנה) שכתב שעל הכהן להחזיר לכתחילה את דמי פדיון הבן לאב. כמו כן, כתב שכל בכור צריך לפדות את עצמו אצל כל כהן שימצא, וכן בן לוי צריך לפדות את עצמו מספק שמא אביו אינו לוי (ועי' שו"ת יביע אומר ח"ו סי' כב ס"ק ה).

2. הסוברים שחזקת הכהונה ודאית

דברי המהרשד"ם (לעיל סעי' ו) שהקל בשבוייה על סמך דברי הריב"ש שכהני ימינו הם מסופקים - קשים הם, שהרי הריב"ש עצמו (סי' שמח) הורה לאיסור בכהן שגרש את אשתו וחזר וקידשה, ולא הקל בגלל ספק בכהונה. המהרי"ט (ח"א סי' קמט) כתב שהחשש בענין יחוס הכהונה יתכן רק בענין פרטי של ס"ס בשבוייה, שעל כך דן המהרשד"ם. אבל בלא"ה הרי הם כהנים גמורים. דאל"כ, כיצד נושאים את כפיהם ולוקחים חמשה סלעים בפדיון הבן? עוד הוסיף המהרי"ט (ח"א סי' פה) וכתב בענין נתינת מעשר ראשון ללוי:

מרגלא בפי ההמון **שאומרים לכהן הבא ראייה שאתה כהן וטול, וכן ללוי. וזה טעות, שהכהן והלוי בחזקתן הן עומדים, כדאמרין... שכל המשפחות בחזקתן הן עומדות והכהן והלוי בחזקתו הוא עומד.** ותימא על עצמם: היאך הם נותנים חמש סלעים לכהן בפדיון הבן והיאך נותנים המתנות: הזרוע והלחיים והקיבה לכהן, ואין אנו מצריכין אותו להביא ראייה על יחוסו? אלא הך מילתא בורכא (=טעות חמורה) היא.

לדעה זו חזקת הכהונה היא מדאורייתא, אלא שלענין יוחסין וקדשים הקפידו שלא תספיק חזקה ויצטרכו כתב יחס. לכן לענין נתינה לא אומרים ספיקא דרבנן לקולא (עיין טוב רואי כתובות כה ע"ב, חז"א שביעית ס"ה ס"ק יב ד"ה ויש).

השד"ח (מערכת כף כלל צב) אסף כעמיר גרנה את דברי הראשונים והאחרונים בשאלה זו, ומסקנתו היא **שאין להקל משום ספק כהונה** (ועי' חלת לחם ס"א, א, שיירי ברכה ס"ק ע).

החת"ס (יר"ד ס"י רצא) דן בדברי השאילת יעבץ (לעיל סעי' ו) הסובר שכל כהן בחזקת ספק. ובחידושו לכתובות (כה ע"ב) הרחיב בשאלה זו וכתב שאין לחוש שמא נתערבו בין כהנים פסולים אלא **כל משפחה היא בחזקת כשרה**. ומסיים: ומדינא כהנים גמורים הם, וה"ה לפדות הבכורים ראויים הם. והכל כהלכה בלי פקפוק.

3. מסקנה בדין חזקת הכהנים

מהמקורות שהבאנו עולה שחזקת הכהנים והלויים חזקתם היא ברורה ואין להטיל בה ריעותא. ולכן יש לתת את התרומות והמעשרות לכל אחד מהם כדינו.

עוד יש להוסיף את דברי רבינו בצלאל אשכנזי (ס"י ב דף יא ע"ב). הוא מעיר שאף אם נאמר שיש ספק על חזקתם של הכהן והלוי ואין הם יכולים להוציא ממון ממי שמוחזק בו - הרי ודאי הוא שהמתנות אינן שייכות למפריש אלא לשבט הכהנים והלויים, ומי שאינו נותן לשבט - הרי זה גוזל את כל השבט שהוא ודאי ולא רק את הכהן והלוי המסויימים (ועי' פת"ש יר"ד ס"י סא ס"ק ד).

ב. גזירה שמא יתווספו לויים

נאמר בגמרא (כתובות כה ע"ב):

ההוא דאתא לקמיה דריב"ל. א"ל: מוחזקני בזה שהוא לוי... שקרא שני בבית הכנסת. והעלהו ריב"ל ללויה על פיו. ומכאן שנדרשת לפחות עדות של עד אחד כדי לייחס את הלוי. עפ"ז פסק הרמב"ם (אס"ב פ"כ ה"ג):

אדם שבא ואומר שהוא כהן - אינו נאמן ואינו עולה ראשון לתורה. וכן אין נושא כפיו ואינו אוכל בתרומה דרבנן, עד שיהיה עד אחד המעיד כדבריו. וביאר המג"מ שאם נתיר לו לשאת כפים או לעלות ראשון - יבואו ליתן לו תרומה. עפ"י יסוד זה כתב החז"א (שביעית ס"ה ס"ק יב): **אפשר שאין חייבין ליתן מעשר ללוי** כיון שהלויים עולין לתורה עפ"י

עצמן... וכיון שאין ב"ד מדקדקין בכך (לבדוק כל לוי) - בטלה אצלנו לוויה.
 אולם נראה לקבל את ההדברים דוקא כאשר דנים על אדם בודד שבא ואומר
 שהוא כהן או לוי, אולם לענין חזקת משפחה כבר כתב הב"ח (אה"ע סי' ג):
 דוקא במי שיש לו חזקת משפחה - התם הוא דאין חוששין לשום איסור,
 דכל המשפחות בחזקת כשרות הן. אבל איש נכרי שבא ואמר כהן אני,
 דאין לו חזקת משפחה - אינו נאמן.
 לכן ברור שמשפחות הכהנים והלויים הרי הן מוחזקות בכשרות, וכפי שהחזו"א
 עצמו הוסיף אח"כ, שאין לחוש שמי שמוחזק אצלנו כלוי או כהן אינו כזה.

בהמשך דבריו מבאר החזו"א, שעיקר הסברה לפטור מנתינת מעשר בזה"ז
 היא מחשש שיבואו לעלות עפ"י עצמם בלא עדות וללא בירור דיני.
 יש לעיין בסברא זו היטב מכמה סיבות:

א. היכן מצינו גזירה שלא יתנו למוחזק בלויה שמא יבואו אחרים לעלות על פי
 עצמם שלא כדין? וכי יכולים אנו לחדש גזירות?
 ב. החזו"א הקשה על עצמו מנתינת פדיון הבן לכהן, שהרי יש חשש שיבואו
 לעלות לתורה על מנת להיות מוחזקים בכהונה. והסביר החזו"א שבקבלת
 דמי פדיון הבן אין לכהן רווח גדול, מכיון שרגילים להחזיר אותם לאב. א"כ,
 אם המעשר יינתן ללוי בשער הזול, וכן אם הלוי יחזיר את דמי המעשר לנותן
 או שיתן אותם ללומדי תורה - גם לפי החזו"א אין חשש שמאן דהוא יתחזה
 ללוי משום רווח מועט.

ג. החזו"א (יר"ד סי' ז (א) ס"ק ג ד"ה והנה) הסביר שאין נותנים היום ראשית הגז
 ומתנות כהונה (הזרוע, הלחיים והקיבה), משום שכיום אנו מעלין לכהונה על פי
 עצמנו, ללא עדות ובירור דיני, וחיישינן שמא יתווספו כהנים שלא כדין. אלא
 שלמרות הכי הצריך החזו"א להעלות את שווי מתנות הכהונה בדמים ולתת
 אותם לכהן, כפי שנפסק בשו"ע (יר"ד סי' סא סעי' י). ולפי"ז ה"ה בענין המעשר,
 לכאורה, יש להעלותו בדמים ולתת אותם ללוי. על קושיא זו עמד החזו"א
 עצמו (שביעית סי' ה ס"ק יב), ונשאר בצ"ע.

ג. מנהג ארץ ישראל בנתינת מעשר ראשון

כתב מרן השו"ע (יר"ד סי' שלא סעי' יט):
 ונותנה בזמן הזה לכל כהן שירצה בין חבר בין עם הארץ, ואפילו אינו
 מיוחד רק שהוחזק בכהן.
 משמע שהמנהג היה לתת תרומה ומעשר לכהן וללוי. וכן האריך בארץ החיים
 (סיתרון סי' שלא סעי' ד) והוכיח שיש לתת את התרומה והמעשר, וכפי שכתבו
 המהרי"ט (ח"א סי' פה), רבינו בצלאל אשכנזי (סי' ב) והשל"ה (שער האותיות דף עח).
 וכן כתבו: ארץ חפץ (נתיב ד סעי' כג), עולת ראיה (ח"א עמ' שנ סעי' ה-ו), הר צבי
 (זרעים ח"א סי' קז), עשר תעשר (הלכה מ, מד), אישי השם (סי' א סעי' ו), הגרי"מ
 טוקצ'נסקי (ספר א"י עמ' קכו סעי' ב, עמ' קכו סעי' ו; עיר הקודש והמקדש ח"ג עמ' עב סעי'
 ד). וכך הורו לנו הגר"ש ישראל זצ"ל, ויבדל"א הגר"מ אליהו שליט"א.

בימי מרן הרב קוק זצ"ל היה מנהג פשוט לתת תרומה ומעשר לכהן וללוי. אמנם לא נתנו אותו בשוויו המלא אלא במחיר סמלי אבל היתה נתינה. וכן כותב הרב זצ"ל באגרת מחודש אדר תרס"ח (אגרות רא"ה ח"א סי' קיט):

אם היינו נוהגים ליתן באמת את... המעשר, ללויים - אז היתה שאלה גדולה אם יוכל היישוב להתקיים בזה אחרי העול הגדול של העישור שלוקחת הממשלה התורכית. אבל כבר פשט המנהג שעושין בדך היתר, להקנות לכהן וללוי בדבר מועט את מתנותיהם כדי לקיים דין תורה.

וכך כתב הרב זצ"ל בתשובה (משפט כהן סי' לו) הזרכה מעשית כיצד לקיים את נתינת המעשר ללוי בשער הזול. וכן במסע הרבנים למושבות, שנערך בחורף תרע"ד בראשות מרן הרב זצ"ל והגרי"ח זוננפלד זצ"ל, בבואם למושבה מנחמיה - דיבר הרב קוק על המנהג לתת את המעשר ללויים, והם נוהגים מידת עין טובה ומחזירים אותו, כדרך שנוהגים בפדיון הבן ("אלה מסעי" עמ' 38).

וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קו):

אמנם המהדרים - וכן נוהגים כל הישובים החרדים - לקיים מצוות נתינה לכהנים וללויים כהלכתן ממשי.

דרך דומה היתה מקובלת בנתינה של שאר מתנות הכהונה (ראשית הגז, הזרוע הלחיים והקיבה) לכהנים. וכך כתב הגרי"מ טוקצ'נסקי (ספר א"י ח"ב סי' יא אות י): בירושלים הנהיגו הגרש"ס והגרי"ל דיסקין לקנות המתנות מכהן קבוע מכירי כהונה, והתנו עמו לשלם מכל ראש לא פחות מגרוש. ומזכיר ועד בית השחיטה ישב ורשם כל יום ויום מספר כל הראשים.

אנו רואים שאכן היו נותנים את המתנות לכהן אלא שנתנו בשער נמוך ביותר (עי' שו"ע י"ד סי' סא סעי' י ביד אפרים). גם הפר"ח (קונ"א בהערה ל"ד סי' סא) כתב שנהגו בירושלים לתת את מתנות הכהונה לכהנים, וגם הוא עצמו קיים מצוה זו מספר פעמים, והשווה דין מתנו"כ לתרומה.

ד. סיכום

העולה לנו שהדין והמנהג מסכימים לכך שגם כיום יש חובת נתינה של מעשר ראשון ללוי, ובייחוד אם הלוי לוקח בשווי נמוך מאד או שמחזיר את המעות.

וכתב בהמעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק ל):

מכל מקום, הירא דבר ד' וחרד על דברו - ייזהר לקיים מצות נתינה ללוי ולעני כמאמרה, ולא יחפש אמתלאות וצדדי היתר לפטור עצמו, ויאמן בה' ובעבדיו הנביאים, ככתוב במלאכי (ג י): "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די". וכן אמרו חז"ל (תענית ט ע"א): "עשר בשביל שתתעשר".

הרב יגאל הדאיה

מום באוזן הבכור

הצגת הבעיה

באחד המושבים נולד עדר של בכורי בהמה טהורה הקדושים בקדושת בכורה. הבעלים לא שיתפו גוי באימהות המבכירות, כמקובל, ע"מ שלא תחול על הוולדות קדושת בכור. האם יש דרך להתיר באכילה את אותם בכורות?

בכור בהמה טהורה אסור באכילה בזה"ז, ואינו יוצא לחולין עד שיפול בו מום מובהק (שרע י"ד סי' שט). אולם אם נעשה בו מום בכוונה להתירו, הרי שהבכור אסור באכילה משום קנס (שרע י"ד סי' שיג סעי' א). במקרה דנן לא היו הבעלים מודעים לדיני קדושת בכור, ונקבו את אוזנם תוך כדי הצמדת המספר הסידורי ("פלומבה") לאוזן. ומעתה יש לדון אם הבכורות יצאו לחולין משום שנעשה מום באוזנם או שמא אין זה חשוב כמום? ואולי אף יש לקנוס את הבעלים כדין מטיל מום בבכור.

1. מקומו של המום

נאמר במשנה (בכורות לו ע"א):

על אלו מומין שוחטים את הבכור? נפגמה אוזנו - מן החסחוס אבל לא מן העור, נסדקה - אעפ"י שלא חסרה, ניקבה מלא כרשינה או שיבשה.

המשנה והגמ' (שם) מבדילות בין פגימה בסחוס, שנחשבת מום קבוע, לבין פגימה בעור האוזן, שנחשבת מום עובר ואינה מספיקה כדי להתיר את הבכור. אלא שיש לברר מהו ה"סחוס"? רש"י שם מפרש שה"סחוס" הוא תנוך האוזן, ואילו עור האוזן הוא האליה הרכה של האוזן. ובפרשת מצורע (ויקרא יד יד) מפרש רש"י שתנוך המצורע הוא: "גדר אמצעי שבאוזן" - שמשמעותו היא הסחוס האמצעי הקשה שבאפרכסת האוזן של האדם (ראה ציור). אלא שלמעשה עדיין קשה להגדיר מהו תנוך הבהמה ומהי אליית אוזן הבהמה אליהם מתכוון רש"י. שכן ידוע שצורת אוזן הבהמה אינה כצורת אוזן אדם (ראה ציור).

מאידך, הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ז ה"ב) אינו מזהה את הסחוס עם התנוך, וכך לשונו:

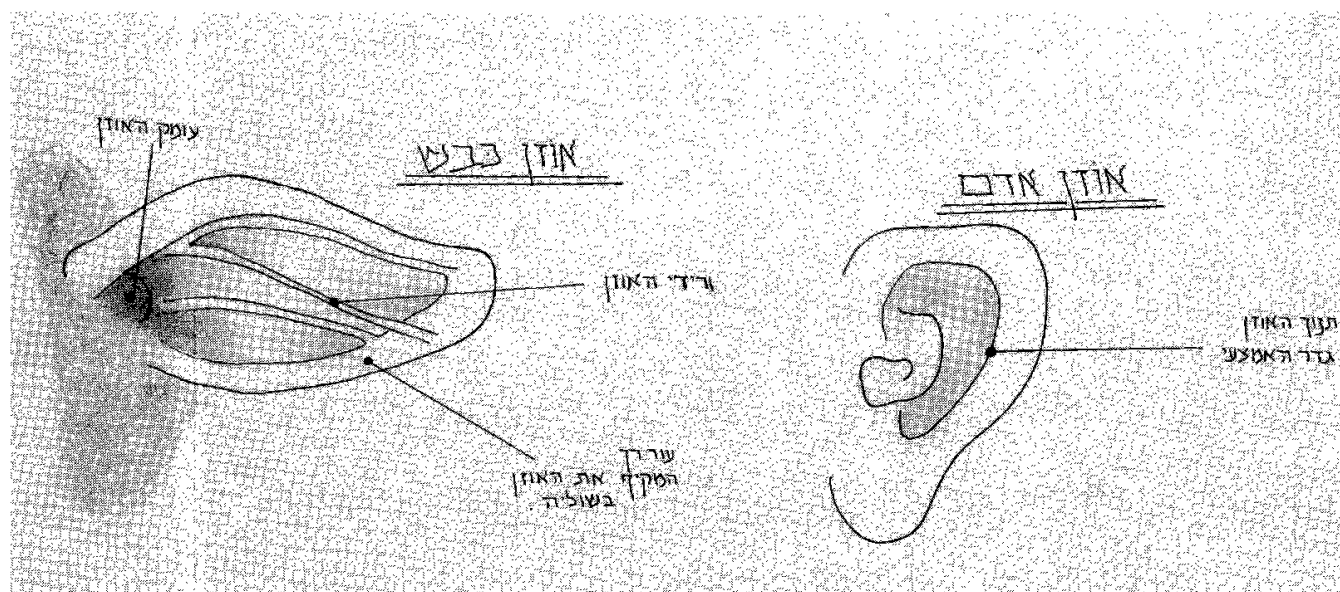
כל המומין הפוסלים... מי שנפגם סחוס אוזנו כדי שתחגור הציפורן בפגם. אבל העור המוקף לסחוס האוזן - אין בו מום בין נפגם בין נסדק. מלשון הרמב"ם נראה שמבדיל בין גוף האוזן העשוי סחוס לבין העור הך המקיף וסובב את האוזן (ואולי גם ריקמת העור המכסה את סחוס האוזן, ראה ציור). ולפיכך, נקב ה"פלומבה" שנעשה בדרך כלל בסחוס האוזן ולא בעור הך המקיף אותה - יחשב למום קבוע המתיר את הבכור.

"פלומבה" באוזן הבכור

נקב באוזן הבכור

והנה נכתב בשו"ע (סי' שט סעי' ב):

וצרימת האוזן הוא מום מובהק היכא דמינכר שפיר ונראה לעינים שהוא יותר מחגירת ציפורן. וכיצד צרימת האוזן? שנפגמה בחיסרון מן התנוק ולא העור שבשפת האוזן.

הט"ז (שם ס"ק ד) ביאר עפ"י רש"י בפרשת מצורע, שהתנוק, הוא "גדר אמצעי שבאוזן, דהיינו הוא הגבוה שבאמצע האוזן שהוא עשוי כעין גדר בפני נקב האוזן". בדומה לזה כתב בשו"ע הגר"ז ש"התנוק הוא הסחוס שיש לה גובה קצת בזקוף בתוך פנימיות האוזן ממש, אצל העצם הפתוח בעצם הגולגולת", ולא בכל שטח האוזן הקשה. ונמצא שאין מום מתיר באוזן אלא כשנעשה בבליטה שבעומק האוזן. ולפ"ז בנד"ד, שה"פלומבה" היא באיזור היותר חיצוני - אין הבכור חשוב כבעל מום.

על שיטה זו תמהו האחרונים מכמה סיבות²:

א. לבהמה אין גדר באמצע האוזן המפסקת בין שני חלקי האוזן כמו שיש לאדם (ראה ציור).

ב. אמנם יש לבהמה בתחתית עומק האוזן כעין בשר בולט ומפותל, אולם אם ניקב אותו מקום - הרי זה מום שבסתר, שאינו מתיר (בכורות לו ע"א).

לכן, רבים מהפוסקים האחרונים סוברים שהסחוס הוא כל השטח הקשה שבאוזן, ומכלל זה יוצא רק העור הרך שבשוליים³. נמצא, שכיון שנקב ה"פלומבה" נעשה באוזן בדרך כלל במקום סחוס שאינו רך כרכות העור, ובמקום גלוי - יש לומר שהוא מתיר את הבכור.

יש להוסיף לזה שאם הפלומבה נשארת זמן ממושך באוזן, היא גורמת לנמק במקום הנקב עד כדי מניעת התאחות שני צידי הבשר. נמצא שיש כאן מום קבוע שהוא מתיר את הבכור.

2. גודל הנקב

במשנה (בכורות לו ע"א) מצינו שלש צורות של מומין באוזן: פגימה, סדק ונקב. ובגמ' (שם) נתבאר שהפגימה - שיעורה כדי שתחגור בה ציפורן; הנקב - שיעורו כמלא כרשינה, ולר' יוסי בר' יהודה בכעדישה, וקרובין דבריהם להיות שווים. ואילו הסדק - אינו מחסר מבשר האוזן ושיעורו בכלשהו⁴ (כמבואר במשנה).

1. סוף הל' פסח.

2. עי' תפא"י (בכורות פ"ו אות א), שר"ת משיב דבר (סי' סא), דעת כהן (סי' קצב), חזר"א (בכורות סי' כה ס"ק ב), שר"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' לא), שר"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קסח).

3. החזר"א (שם) מתיר כל מום שבסחוס החיצון. וכ"כ בשר"ת שבט הלוי (שם) להקל. ובשר"ת ציץ אליעזר (שם) כתב בשם שר"ת נטע שורק (סי' קא) להתיר בכל מקום שהורידים בולטים בו כעין מזלג וקשה מעט (ראה ציור). ועי' שר"ת מהרש"ם (ח"א סי' קיג ובמפתחות שם דף יא אות צב), שר"ת דעת כהן (סי' קצב), שר"ת ישכיל עבדי (ח"ו יר"ד סי' יא), שר"ת אגור"מ (יר"ד ח"א סי' קצט).

4. החזר"א (בכורות סי' כה ס"ק ג) ביאר שדרכו של סדק להתרחב ולכן שיעורו בכלשהו.

מדברי המשנה ומביאור רש"י נראה שפגימה היא עשיית חיסרון בבשר, בעוד שהסדק אינו בהכרח מחסר. אך לא נתפרש אם הנקב הוא עשיית חיסרון בבשר, או שרק נוקב ודוחק הבשר לצדדים והחור נראה. ומסתבר לומר **דנקב הוא ללא חיסרון**, דאי בחיסרון - א"כ דיו בשיעור חגירת ציפורן כדין פגימה! אלא על כרחך דנקב היינו שהבשר נדחק לצדדים אך לא נחסר ונראה חור, ובכה"ג שיעורו כמלא כרשינה⁵. נמצא שבנידון שלפנינו, מכיון שבדרך כלל נעיצת ה"פלומבה" רק דוחקת הבשר לצדדים ואינה מחסרת בשר (כפי ששמענו מוטרניר מומחה) - נמצא ששיעורו כמלא כרשינה, שהוא קרוב לשיעור עדשה.

בענין שיעורה של העדשה⁶ נאמר במשנה (נגעים פ"ו מ"א): "מקום (שטח) הגריס - תשע עדשות". ומיירי בגריס הקלקי (שם מקום), שהוא נוטה לריבוע, כמ"כ הרמב"ם בפיהמ"ש (שם). ואנו נוהגים כיום בעניני כתמים, לשער גריס הקלקי כעיגול בקוטר של 19 מ"מ, נמצא ששטחו שווה ל-283.5 מ"מ². ואם נכניס בו תשע עדשות, נמצא שקוטר כל אחת מהן כ-6.3 מ"מ⁷.

נמצא דנקב הנעשה בסחוס האוזן ע"י ה"פלומבה", אם חסר הבשר - שיעורו להתיר כחגירת ציפורן, ואם לא חסר הבשר - שיעור קוטר הנקב כ-6.3 מ"מ.

3. קנס על עשיית המום

בנד"ד הבעלים ביצעו את הנקב כדי למספר את הכבשים במספר סידורי, ולא ידעו כלל דיני קדושת בכור. ומצינו שקנסו חז"ל את העובר ומטיל מום בבכור (ש"ע י"ד סי' שיג סע' א). א"כ יש לדון אם לקנס גם בנידון שלפנינו את הבעלים על שהטילו מום בעדר הבכורות, או אפשר שמה שקנסו חכמים היינו דוקא במתכוון להתירו.

ראיה לקולא יש ממה שנפסק להלכה (ש"ע שם סע' ד), שאם היה בכור רודפו ובעט בו ועשה בו מום - לא קנסינן ליה.

לעומת זאת, בגמ' (בכורות לג ע"ב) מצינו שאם הוצרך להקיז לו דם, וע"י ההקזה נעשה בו מום - פליגי רבנן ור"ש אם הבכור ניתר באותו המום או שיש לקנס את הבעלים ולאסור את הבכור. ומשמע מרש"י (למשנה שם, עם השלמת השטמ"ק, וכן מפי' הרע"ב) דטעמא דאסרי רבנן, "הואיל והוא (הבעלים) הטיילו". וצריך לומר דלא דמי ל"היה בכור רודפו", משום דהתם בעט בבכור בעל כורחו וכאן הקיז לו מרצונו. וטעמא דר"ש המתיר, הואיל ולא היה דעתו להטיל בו מום ע"מ להתירו אלא כדי שלא ימות - לא קנסינן ליה (וכמש"כ רש"י דף לד ע"א ד"ה דברייתא). משמע דמום הנעשה ע"י הבעלים עצמם ומרצונם שלא ע"מ להתיר את הבכור, וכמו במקרה שלפנינו, נחלקו בו רבנן ור"ש.

5. וכ"כ הב"ח (סי' שט ד"ה וכן אם ניקב) בדעת הטור. ועי' שו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קסח).

6. הר"ש והרא"ש (אהלות פ"ז מ"א) כתבו דבשעורה יש ג' עדשות. נמצא ששיעור עדשה הוא לערך שליש גרגר של שעורה שהוא כשליש ס"מ. אלא שיש שפקפקו בזה: עי' שו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קסח), שו"ת אבן ישראל (ח"ו סי' מד).

7. כיוצ"ב כתב המנחת יצחק (ח"ט סי' קז). ועי' עוד בענין שיעור הנקב בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סי' קסח), שו"ת אבן ישראל (ח"ו סי' מד).

והנה לדעת הרמב"ם והשו"ע, שפסקו כר"ש - ה"ה שיש להקל בנד"ד, הואיל וכל מגמתו בנקיבת האוזן היתה רק להצמיד להם מספרים. אבל להתוס' (ד"ה אילימא) והרא"ש (פרק ה' ס"ד), שפסקו כרבנן - נראה שיש להחמיר⁸. אמנם נראה שכיון שעשה כן בשגגה - אין לקונסו, משום דלא מצינו דקנסו בבכור שוגג אטו מזיד⁹, וכמו שלא קנסו בנו אחריו (מסקנת הגמ' לד ע"ב). ובפרט שיש מהראשונים הסוברים שבזה"ז איסור הטלת מום בקדשים הוא מדרבנן¹⁰ - יש לומר דלא קנסינן שוגג אטו מזיד באיסור דרבנן¹¹.

ונראה שגם אין לחוש כאן להערמה שנתכוון להתיר הבכורות בנוקבו אוזנם, הואיל וידענו שבנד"ד הבעלים לא ידעו כלל מדיני בכור, ואילו היו יודעים היו מוכרים את המבכרת בדבר מועט כדי להפטר מן הבכורה, ולא שביק איניש היתרא ואכיל איסורא. וקיי"ל דלא נחשדו ישראל להטיל מום בבכורות. ועי' שו"ת חוות יאיר (סי' לד-לה).

מסקנה

נראה להלכה שכל בכור שבעדר, שה"פלומבה" נקבה באוזנו נקב בקוטר 6.3 מ"מ או שחיסרה בשר מאוזנו כשיעור חגירת ציפורן, והנקב או החיסרון נעשו בשטח הסחוס של האוזן - יש להתירו באכילה כדין בכור בעל מום, ובתנאי שלא עשו כן בכוונה להתיר את הבכורות.

8. ובפרט לפי מה שכתב הרא"ש (וכן התפא"י אות יב, אומנם האר"ז סי' תקה נקט טעמו של רש"י) דאף ר"ש לא שרי אלא משום דמום זה בהיתר נעשה שהרי התירו לו להקיז לה דם, א"כ לפ"ז בנד"ד, דלכתחילה אסור לו לנקוב אוזנו ע"מ למספר אותו, א"כ אפשר שיש לקונסו.
9. שד"ח (שם סי' א אות ח ד"ה והא) בשם הישועות יעקב, שו"ת אבן ישראל (ח"ו סי' מד). ועי' שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קמא ד"ה וגם).
10. תוס' (בכורות לג ע"ב ד"ה בעל), רא"ש (ב"מ פ"ז סי' ו). והרמב"ם (איסורי מזבח פ"א ה"ז) כתב שהמטיל מום בקדשים בזה"ז אע"פ שאינו לוקה - עובר בל"ת.
11. וכדמסיק בגמ' (גיטין נג ע"ב), דאף ר' יהודה, הקונס שוגג אטו מזיד במבשל בשבת (שו"ע אר"ח סי' שיח) - מ"מ באיסור דרבנן לא קנס. וכן מוכח מהרמב"ם (שבת פכ"ג ה"ח) ומהשו"ע (יר"ד סי' צט סעי' ה, סי' קי סעי' ב). וכ"כ הגר"א (אר"ח סי' שיח סעי' א ד"ה או) והנשמת אדם (כלל ט ס"ק ט), דבאיסור דרבנן לא קנסינן שוגג אטו מזיד.

הרב יעקב אפשטיין

נתינת נבילות לעובדים זרים

שאלה:

את הנבילות מהלול מקובל לתת לעובדים זרים (תאילנדים) שעובדים במושב בשכירות. האם מותר לעשות כן? והאם יש לפחות לעובדים משכרם על כך?

תשובה:

א. בפשטות נראה שהתאילנדים אינם נחשבים כגרים תושבים, (אף למ"ד שקבלת הגוי יכולה להיעשות בינו לבין עצמו ולא בפני ב"ד: ע"י משפט כהן סי' נח). זאת, מפני שהם אינם מקימים את ז' מצוות בני נח, שהרי הם אינם מקפידים שלא לאכול אבר מן החי. וגם לא נראה שיראת א-להים עליהם. משמעות הקביעה שאין הם כגרים תושבים, היא שאין מצווים להחיותם (ע"י רמב"ם עבודת כוכבים פ"י ה"ב, מלכים פ"י ה"ב) ולגמול איתם חסד. ולהיפך, יש לדון אם חל עליהם איסור "לא תחנם" - שלא לתת להם מתנת חנם (ע"ז כ ע"א).
ב. נאמר בתורה (דברים יד כא):
לא תאכלו כל נבלה, לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי.

ומובא בספרי (פרשת ראה פס' ק):

מלמד שנותנה במתנה לגר תושב. מניין אף לנכרי? ת"ל: "לנכרי". ומניין שמוכרה לגר תושב? ת"ל: "או מכור". ומניין אף נתינת לנכרי? ת"ל: "לנכרי". כשתמצא לומר - מוכרה ונותנה במתנה לנכרי ולגר תושב. ר' יהודה אומר: דברים ככתבם.

כלומר, דעת ת"ק היא שהן מכירה והן מתנה - מותרות לנכרי. ולדעת ר' יהודה מתנה מותרת רק לגר תושב, ולנכרי - במכירה דוקא. ומחלוקתם היא בשאלה אם מותר לתת מתנת חנם לנכרי שאינו גר תושב. הרי"ף השמיט את ענין מתנת החנם ופסק כת"ק, ולשיטתו מותר לתת מתנת חנם לגוי. וכן פסקו הרמב"ן והריטב"א. לעומת זאת, הרמב"ם (עבודת כוכבים פ"י ה"ד, זכיה ומתנה פ"ג ה"א) והרא"ש פסקו כר"י. הטור (יר"ד סי' קנא, חר"מ סי' רמט) והשו"ע (שם ה"א) פסקו כדעת הרמב"ם והרא"ש, שאסור לתת לנכרי מתנת חנם.

ג. התוס' והרא"ש (ע"ז כ ע"ב) מביאים מהתוספתא (ע"ז פ"ג) שבנכרי המכירו מותר לתת אף בחינם. ואף ר' יהודה מודה בכך, מפני שזה נחשב כמכירה ולא כמתנה. כמו כן הם מסיקים שמתנה הניתנת מפני דרכי שלום אינם כמתנת חנם, וממילא אין איסור "לא תחנם" בנתינתה, וכן נפסק בשו"ע.

מסקנה:

כשהפועלים עובדים במושב - מותר לתת להם את הנבילות, ואין בכך מתנת חנם אלא כעין מכירה. בנוסף לכך, הדבר מביא לחיסכון ניכר למושב (הדלק הדרוש לשריפתו, כפי שאמר לי הלולן). לכן, אין זו מכירה מוסווית אלא מכירה בפועל. וממילא מותר לתת את הנבילות גם לעובדים ממושבים אחרים.

הרב יהודה הלוי עמיחי

הדין במי ששכח ולא ביער

שאלה:

מה דין במי שיש לו מרקחת מפירות שביעית או בקבוקי יין מאוצר בי"ד,¹ ושכח לבער אותם בזמן?

תשובה:

נחלקו האחרונים בדין אדם שנאנס ולא ביער פירות שביעית: לדעת ספר חרדים (שער מצוות התלויות בארץ, פרק ביעור) הפירות מותרים. הוא מוכיח את דבריו מהרמב"ן (ויקרא כה ז) שכתב: "אבל אם עכבם בביתו אחר הביעור כדי לאכלן - אסורים הם באכילה לגמרי". ומשמע שהפירות נאסרים רק למי שמעכב אותם במזיד על מנת לאכלם, אבל אם נאנס ולא ביער - הפירות לא נאסרים. וכן הביאו החכמת אדם (שערי צדק פרק יט סעי' ה) וספר השמיטה (עמ' מו סעי' י). ושם (הע' 7) הוסיף שאם לא ידע שהגיע זמן הביעור - הרי זה כאונס או כשוגג ולא קנסו את השוגג. וכן כתב הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מנחת שלמה סי' נא ס"ק יז). לעומת זאת, דעת השל"ה (שער האותיות, קדושה) היא, שהפירות נאסרים אפילו אם נאנס. וכן כתב בגדולת מרדכי (גלאנטי, סי' ט)². ומדברי החזו"א (סי' יד ס"ק יג ד"ה זבחים) משמע שמחמיר בשוגג או בשוכח, אך נשאר בספק בדינו של מי שנאנס.

שאלה נוספת היא, גם אם ננקוט שהפירות נאסרו לבעליהם: האם מותר לאחרים ליהנות מהפירות? יש הסוברים³ שהפירות נאסרו רק לבעלים, שכן האם אסורים רק מחמת קנס. ויש הסוברים⁴ שהפירות נאסרים לכולם.

לסיכום, מי ששכח לבער את פירותיו בזמן הביעור - יתן אותם לאחרים והם יבערו אותם בשעת קבלתם. זאת, מכמה טעמים:
א. יש מחלוקת בין המפרשים אם חובת הביעור היא מדאורייתא או מדרבנן (עי' "שבת הארץ" עם "תוספת שבת", פ"ז ה"ג אות א-ב). אך מ"מ שביעית בזה"ז דרבנן.
ב. לדעת כמה פוסקים השוכח דינו כאונס שלא ביער, והפירות לא נאסרו.
ג. אפילו אם נבוא להחמיר בשוכח - הרי שספק הוא אם הפירות נאסרו לכל העולם או רק לבעלים.

1. עי' מנחת שלמה (סי' נא ס"ק יז), שם מסיק הגרש"ז אויערבך שבמקרה שאדם שקיבל פירות מאוצר בי"ד לפני הביעור - חייב לבערם כדין מי שזכה בפ"ש מההפקר.
2. ועי' תורת השמיטה (תוספת שביעית ס"ק מה). עוד יש להעיר מדברי הרמ"א (יר"ד סי' רלב סעי' יב). שהביא מחלוקת בדין דבר שהיה יכול לעשות בזמנו ולאחר מכן שכחו, אם הוא כאונס או כפשיעה. אולם כבר הכריע השו"ע (אר"ח סי' קח סעי' ח) שהרי זה כאונס, ולא החמירו אלא לענין שבועה.
3. רש"ס ומשנ"ר (שביעית פ"ט מ"ט בדין פירות עבירה), בית רידב"ז (משמרת להבית דף כה ע"ד הע' לה), חזו"א (סי' יא ס"ק ו).
4. מבי"ט (מובא בבית רידב"ז, מלה"ב דף כה הע' לה). ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קל אות ד).

הרב אהוד אחיטוב

בדיקת תולעים ע"י קטן

שאלה:

האם ניתן לסמוך על בדיקת תולעים הנעשית על ידי ילד קטן?

תשובה:

נאמנותו של קטן על עשיית מעשה שהגדול מחוייב לעשותו, תלויה במספר גורמים: כאשר המדובר במעשה שחיובו מהתורה - אין לסמוך על נאמנות קטן¹. ואילו במעשים שחיובם מדרבנן סמכו חכמים על נאמנותו של הקטן שעשאו², כאשר באפשרותו לעשותם גם כעת³. יש אומרים שההיתר מותנה בכך שאין טורח רב במעשה זה⁴. ויש מוסיפים שסומכים על הקטן רק אם המעשה נעשה גם לצרכו⁵.

בנוסף לכך אין לסמוך מראש על כך שביצע את שליחותו, אלא יש לשאול אותו לאחר הבדיקה אם עשה אותה כפי שצריך⁶.

מסקנה:

- א. נמצאו ג' תולעים במאכל או משקה - אין לסמוך כלל על בדיקת קטן היות וחייב הבדיקה הוא מן התורה⁷.
- ב. בבדיקת ירקות או פירות שמיעוט מצוי מהם מתליע אך יש טורח לבדוקם - ראוי שאדם מבוגר יהיה עימו בבדיקה אף שחיוב הבדיקה מדרבנן⁸.
- ג. ניתן לסמוך על בדיקת קטן בדברים שאין בהם טורח, כגון: בדיקת אורז או ניפוי קמח, ובתנאי שישאל אותו לאחר מכן אם ביצע את המוטל עליו.

1. שר'ת תרנ"ד (סי' רנז), שר'ע (י"ד סי' קכ סעי' יד), ביאור הגר"א (ס"ק לו), ועי' מה שכתב בדין יין נסך (סי' קכז ס"ק לב).
2. פסחים (ד ע"ב), שר'ע (א"ח סי' תלז סעי' ד), רמ"א (י"ד סי' קכז סעי' ג בהגה), משנ"ב (א"ח שם סוס"ק יח, שעה"צ סי' תלב ס"ק ו).
3. תוס' (פסחים ד ע"ב ד"ה הימנוהו, עירובין לא ע"ב ד"ה כאן). הש"ך (י"ד סי' קכז ס"ק לא) והגר"א (ס"ק לב) מוסיפים שהדבר מועיל אף להוציא מחזקת איסור. וחולקים על הרמ"א (סעי' ג בהג"ה) שאוסר באיתחזק איסורא.
4. עי' משנ"ב (א"ח סי' תלב ס"ק ח, סי' תלז ס"ק יח).
5. רעק"א (י"ד סי' קכ סעי' יד ד"ה דאורייתא) עפ"י תוס' (עירובין לא ע"ב ד"ה כאן). ועי' שעה"צ (א"ח סי' תלז ס"ק יט) שמיקל בזה.
6. רעק"א (גליון הש"ס עירובין לא ע"ב על תוס' ד"ה כאן).
7. אם נפלו ג' תולעים לתבשיל, הוא חזקה לאיסור: שר'ת הרשב"א (ח"א סי' קיג), שר'ע (סי' פד סעי' ט). ובמקרה שהאיסור ניכר, כגון שנפל למשקה שניתן לסגנו - כתב הט"ז (י"ד סי' קד ס"ק א) שאינו בטל מהתורה. וכ"כ הדרכ"ת (סי' פד ס"ק קלא) בשם שר'ת ישועות יעקב לענין מאכל שאפשר להוציא ממנו את התולעים.
8. שר'ע (סי' פד סעי' ח).

הרב יואל פרידמן

תאריך אחרון לנטיעת עצים ללא גוש

שאלה:

מהו התאריך האחרון לנטיעת עצי פרי (חשופי שורש, ולענין שתילים בגוש ראה לקמן עמ' 30) בחודש אב, כדי להרויח שנה במנין שנות הערלה?

תשובה:

כתב הרמב"ם (הל' מע"ש פ"ט ה"ט-ה"א):

ומאימתי מונין לערלה ורבעי? משעת נטיעה. ואינו מונה מראש השנה לראש השנה, אלא שלשים יום בשנה חשובין שנה. והוא שתקלוט הנטיעה קודם השלשים יום. וכמה הוא סתם קליטה לכל האילנות? שתי שבתות... שהנוטע **אלבע וארבעים יום** קודם ראש השנה - עלתה לו שנה... כיצד הנוטע אילן מאכל **בחמשה עשר באב** משנה עשירית ביובל, הרי הוא בתוך שני ערלה עד חמשה עשר בשבט משנת שלש עשרה... נטעו **בששה עשר באב** משנת עשר - **לא עלתה לו** שנת עשר...

דברי הרמב"ם אלו הם עפ"י המבואר בגמ' ר"ה (י ע"א) ששלשים יום בשנה נחשבים שנה. מלבד זאת, צריך שהצמח יקלט באדמה. והרמב"ם פסק כמ"ד שזמן הקליטה באילנות הוא שתי שבתות (דהיינו ארבעה עשר יום).

השאלה היא, אם היום האחרון לנטיעה הוא ט"ו באב או ט"ז באב. מדברי הרמב"ם בהלכה הנ"ל נראה שהיום האחרון לנטיעה הוא ט"ו באב, וכן פסק בשו"ע (סי' רצד סעי' ד). וכן נקטו להלכה: רא"ש (ערלה סי' ט, ועי' דברי חמודות שם), טור (סי' רצד), רע"ב (ר"ה פ"א מ"א ד"ה ולנטיעה), תו"ט (שם ד"ה לנטיעה), ט"ז (לשו"ע שם ס"ק ו), נוב"י (תניינא אר"ח סי' פד).

אמנם השאגת אריה (החדשות סי' ז וטורי אבן ר"ה שם) ועוד אחרונים העירו שמדברי הגמ' (פסחים נה ע"א) אנו למדים שלכו"ע אנו אומרים מקצת היום ככולו בהקשר לזמן קליטה של צמח (ונחלקו שם אם אומרים אף שני מקצת היום ככולו). ולפי"ז גם הנוטע בט"ז באב - עלתה לו שנה. וכן פסקו החזו"א (סי' יז ס"ק כט, סי' כו ס"ק ב, דיני ערלה אות ב-ג, תשובות וכתבים זרעים סי' כו) והגרש"ז א (מנחת שלמה סי' נא אות ה). ובשו"ת ישועות מלכו (קרית ארבע הל' מע"ש שם) נשאר בצ"ע למעשה.

אך בנודע ביהודה (שם) יישב קושיא זו, והבחין בין הלשון "ימים" שבגמ' (פסחים שם) לבין הלשון "שבתות" של ר' יוסי שאנו פוסקים כמותו. הגמ' בפסחים מדברת על דעתו של ר' יהודה שזמן קליטה הוא ג' ימים, ולדעתו אמרי' מקצת היום ככולו. לעומת זאת, ר' יוסי נקט בלשון "שתי שבתות" ללמדנו שזמן הקליטה לדעתו היא ארבעה עשר יום בדוקא, שהרי לא שיך לאמר מקצת השבת ככולו. (ועי' מנ"ח מצוה רמו אות יא, מצוה שג אות ד).

למעשה, כיון שהשאלה היא בדין דאורייתא, נראה שאין לזוז מפסק הרמב"ם הטור והשו"ע (כפשטות לשונם), ולכן יש לסיים את הנטיעות עד ט"ו באב.

הרב יואל פרידמן

מנין שנות ערלה

בהעברת שתיל מעציץ שאינו נקוב לקרקע

נטיעות רבות נעשות בתקופה זו של סוף הקיץ, בעיקר בהדרים. נטיעות אלה נעשות תמיד בגוש. מכיון שקשה לעיתים לסיים את כל הנטיעות עד ט"ו באב, נשאלה השאלה אם ניתן לדחות את סיום הנטיעות בעוד שבועיים, מתוך ההנחה שעץ הנטוע בגוש אינו זקוק לזמן קליטה. את השאלה הזאת הפנינו לכמה מן הפוסקים בדורנו, ואנו מביאים כאן את ההתכתבות.

לכבוד,
הרה"ג דוב ליאור שליט"א,
השלום והברכה!

נסתפקתי לגבי המעביר אילן שגדל בגוש אדמה בעציץ שאינו נקוב. האם יש לטעת את העץ עד ט"ו באב דוקא, כדי למנות אותה שנה לערלה, או שניתן להמתין עד כ"ט באב?

והספק בזה הוא עפ"י הרמב"ם (מע"ש פ"ט ה"ב) שפסק שצריך ארבעים וארבעה יום: חודש לחישוב שנה ועוד ארבעה עשר יום לקליטה. ומחד יש לומר שהנה אותו עץ שנמצא בגוש אדמה הרי הוא קלוט ועומד, וממילא די בנטיעה של שלושים יום לפני ראש השנה. מאידך יתכן שקליטה בעציץ שאינו נקוב, שאינו מקום חיוב - לא מהניא. והסברה לכך היא, שיש אומרים שמעשה הנטיעה הוא המחייב בערלה שנא' "ונטעתם" (עי' הר צבי זרעים ח"ב סי' יד). ולשיטה זו אפשר לומר שהקליטה אינה אלא גמר הנטיעה, וכעין שמצינו בהלכות שבת (עי' אגלי טל זורע אות ח). ולפי"ז, במקרה שהצמח גדל בעציץ שאינו נקוב ומעבירים אותו לקרקע - צריך קליטה חדשה מעת הנטיעה במקום החיוב, והמנין יהיה מעת הקליטה (עי' כס"מ להרמב"ם שם, חז"א ערלה סי' יב ס"ק ה). ולפי"ז, בנד"ד יש להקפיד לנטוע עד ט"ו באב.

בברכת התורה והארץ,

יואל פרידמן
מכון התורה והארץ

תשובת הרה"ג דוב ליאור שליט"א

לכבוד הרב יואל פרידמן

קבלתי את שאלתך, ומפני נחיצות הענין הנני מזדרז להשיב בהקדם מה שנראה לענ"ד.

שאלת בענין הנוטע בעציץ שאינו נקוב ורוצה להעבירו לאדמה, אם צריך לעשות לפני ט"ו באב כדי שתעלה לו שנה. הנה בפשטות נראה ששאלתך

מתמקדת רק בעציץ העשוי ממתכת או זכוכית, שלגביו לא אומרים ששרשי האילן מפעפעלים. דאילו בעציץ של חרס או של עץ - "הרי הוא כארץ לאילנות" מפני שהשרשים מפעפעלים, וכפי שהאחרונים מבינים בדעת הרמב"ם (מע"ש פ"י ה"ח): עי' רדב"ז (לרמב"ם שם), ביאור הגר"א (י"ד סי' רצז ס"ק ד), ערוה"ש (סי' רצד סעי' ד). לכן, שקיות פלסטיק בזמננו נחשבות כעציץ נקוב (ולמרות שיש להם נקבים קטנים - השורשים יחדו דרכם לקרקע). לכן השאלה אינה כ"כ מצויה, כי אין שותלים בעציץ ממתכת או זכוכית.

לכאורה, היה מקום לפשוט את הספק מהלכה דומה קצת. שכן כתב הרמב"ם (מע"ש פ"י ה"ב): "הנוטע לסייג וחשב עליו למאכל... - חייב". והמחבר פוסק בשו"ע (י"ד סי' רצד סעי' כג) שמונים משעת הנטיעה ולא משעת המחשבה. ולכאורה, בתחילה היה האילן פטור מערלה, ובכל זאת מחשבים את השנים לפי הזמן שהעץ היה נטוע בפועל. ואף שלא היתה נטיעה בעת של חיוב - חייב בערלה, סימן שלא הנטיעה מחייבת. אולם לאחר עיון קצת אין זה דומה. דשם אילו רצה להימלך תיכף ולהופכו למאכל - היה יכול, מה שאין כן בנידון שלנו, שהשתיל גדל בעציץ שאינו נקוב ממתכת - מחשבה גרידא לא תועיל.

אולם הרמב"ם מביא הלכה נוספת (שם ה"י), דאם הרכיב נכרי אילן מאכל ע"ג אילן סרק - חייב בערלה. ובפשטות, מדברי הרמב"ם אנו למדים שגם אם אין כלל פירות על אותו אילן סרק - מונים משעת נטיעה ראשונה. ודלא כשיטת הרמב"ן והריטב"א בחידושיהם (ראש השנה י"א) דזה מדובר רק באילן סרק שהיו לו פירות גרועים. אולם באילן סרק גמור - מונים משעת הרכבה. ואם כן נידון דידן יהיה שנוי במחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן: לדעת הרמב"ם, אף שלא היה חיוב ערלה (שהרי אין כלל פירות) אלא מחשיבים את עצם מציאות הנטיעה - לכן כשמרכיב עליו אילן מאכל מונים משעת נטיעה ראשונה. וא"כ, הוא הדין בעציץ ממתכת, שלדעת הרמב"ם הגדל בו נחשב כנטוע (אף שפטור) ואין צורך בקליטה חדשה. לעומת זאת, לדעת הרמב"ן, זמן החיוב קובע ולא עצם המציאות של הנטיעה, ולפי"ז יצטרך קליטה לאחר הנטיעה בקרקע. ויעויין בדברי החזו"א (דיני ערלה ס"ק לב) שהביא ספק בדין נטע בעציץ של מתכת ועקר את השתיל והעבירו עם גוש אדמה שיכול לחיות בו, וחזר ונטעו בארץ, אם מונה משעת נטיעה ראשונה או משעת נטיעה בקרקע'.

אולם לאחר עיון נוסף, נראה שנידון דידן שונה, וכל השאלה מתמקדת אך ורק לענין חישוב ימי קליטה מבלי לדבר על מנין שנות ערלה בעציץ ממתכת. הנה ידועה ההלכה שצריך שתי שבתות לקליטת אילן (עי' רמב"ם מע"ש פ"ט ה"ח, ומקורו בירושלמי שביעית פ"ב ה"ד). והרמב"ם כותב (שם): "וכמה היא סתם קליטה לכל האילנות? שתי שבתות". מזה שהרמב"ם כתב "סתם קליטה" ניתן לדייק שאם נדע בוודאות ששתיל זה נקלט בעשרה ימים או בפחות - די בכך, ודין שתי שבתות הוא רק בסתם קליטה המכסה את כל האילנות. וכן ראיתי באחד

1. ועי' חזו"א (סי' ב ס"ק יג). והרב זצ"ל (משפט כהן סי' ח) כתב שמונים משעת נטיעה באדמה.

מגדולי האחרונים, דאם ברור שנקלט בעשרה ימים - סג'י.
 וכעת נחזה בנידון דין: היות והשתיל נטוע בעציץ מתכת ואנו מעבירים אותו עם הגוש שיכול לחיות איתו, אפילו יום אחד לפני השלושים יום הנחשבים כשנה - די בכך, כי תיכף כשאנו שמים אותו באדמה הגוש בטל לאדמה והוא ממשיך לחיות, וממילא אין גם נטיעה חדשה. לכן נראה לענ"ד שכיון שהשאלה היא רק לגבי חישוב ימי קליטה - אין מקום להצריך שבועיים. עם זאת, יש לנטוע לפני תחילת השלושים שלפני ראש השנה. **לסיכום**, אין צורך בשבועיים ומספיק יום אחד.

הרב דוב ליאור

תשובת הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א

* שאלה זו הופנתה בשיחת טלפון אל הרה"ג יהושע י. נויבירט שליט"א, וכאן אנו מביאים את תשובתו שהתקבלה בפקס.

בע"ה
 כב' מכובדנו הרב ר' י. פרידמן שליט"א
 אחדשה"ט ולמעכ"ת

בהמשך לשיחתנו, דברתי עם מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א. דעתו נוטה, כיון שבחזו"א³ כל דין דעציץ שא"נ נשאר בצ"ע, ומה גם שבירושלמי משמע יותר להקל, ולכן בנד"ד ודאי יש להקל להחשיב את ימי הקליטה בעציץ שא"נ ואחרי שהעביר את העץ - צריך לחכות ל' יום להחשב כשנה, וב"ה שכוונתם.

בברכת התורה

יהושע י. נויבירט

2. עי' "שבת הארץ" (פ"ג הי"א אות א והע' 5); חזו"א (שביעית סי' כה ס"ק לז, דיני ערלה אות ו).
3. חזו"א (ערלה סי' ב ס"ק יג, דיני ערלה סעי' לב).

הערות העורך (י. פ.) בשולי תשובת הרה"ג דב ליאור שליט"א

- א. במציאות שקיימת כיום במשתלות, נלענ"ד שהשאלה של עציץ שאינו נקוב אכן נפוצה, כי ישנן הרבה משתלות בהן השתילים עומדים על מיתקני הגבהה עשויים מבטון. אמנם באמצע המיתקן ישנם גם רווחים לשם ניקוז, אך בודאי חלק מהשתילים מונחים באופן שהנקבים מונחים על הבטון. בכה"ג מסתבר שהי עציץ שאינו נקוב, משום שמתקן הבטון מפסיק בין השתיל לקרקע, עי' פסקי הרא"ש (גיטין פ"ב אות כב) שעציץ המונח בעליה נחשב אינו נקוב, אף שבתשובה (כלל ב סי' ד) כתב שחרם הנטוע בעליה נחשב מחובר לקרקע. ועי' מנחת שלמה (סי' מא אות ב).
- ב. בהקשר לספק שהבאנו לעיל, הרה"ג דב ליאור שליט"א הפנה אותנו לישועות מלכו (קריית ארבע כלאים פ"ה הי"ד אות ג) שכתב בפשיטות שצמח הגדל בעציץ שאינו נקוב נחשב קלוט ועומד, ולכן הזריעה וההשרשה באים כאחד. ועי' מנחת שלמה (סי' סט-ע).
- ג. לענין שקיות גילון עי' "התורה והארץ" (ח"א עמ' 209), שם מובאת מחלוקת פוסקים בשאלה זו.
- ד. חשוב להדגיש, שאף שאנו מקילים לסמוך על נטיעה הנעשית עד כ"ט אלול - הדבר אינו מומלץ, מפני שאם הגוש יתפורר יפסיד הנוטע לא רק את תקופת המשתלה אלא גם את השנה הראשונה לנטיעה.

הרב אליעזר מלמד

ברכת "שהחיינו" על פירות מעצים מורכבים

שאלה:

האם יש לברך "שהחיינו" על פירות שגדלו בעצים שנעשתה בהם הרכבה של איסור. כן יש לשאול אם לברך "שהחיינו" על זנים חדשים שפותחו על ידי הכלאה של שני מינים כדוגמת הפומלית שהיא שילוב של פומלה ואשכולית או על אפרשזיף (נקטרינה) שרגילים לומר שהוא שילוב של אפרסק ושזיף.

תשובה:

כידוע הרואה פרי חדש שמתחדש בכל שנה בעונתו מברך "שהחיינו" ונהגו כיום לברך "שהחיינו" בעת אכילתו (ש"ע א"ח סי' רכה סעי' ג).

א. נחלקו הפוסקים בשאלת ברכת "שהחיינו" על פרי מעץ מורכב. לדעת שו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' ס) אין לברך "שהחיינו" על פירות שגדלו מעצים שהורכבו באיסור שהיאך נברך לקב"ה על פרי שנוצר בניגוד לרצונו. אולם לדעת השאילת יעבץ (ח"א סי' סג) מברכים "שהחיינו" כמו שמברכים "בורא פרי העץ", מאחר והפרי אינו אסור בהנאה גם אם העץ הורכב באיסור.

ב. לדעת המנחת יצחק (ח"ג סי' כה) והאגרות משה (א"ח ח"ב סי' נח) מאחר שהדבר שנוי במחלוקת - אין לברך "שהחיינו" על פירות שגדלו מעץ שהורכב באיסור. אבל הרבה פוסקים כתבו שלמרות שיש מחלוקת, המנהג לברך, ובמקום שיש מנהג אין אומרים "ספק ברכות להקל". (עי' שו"ת יביע אומר א"ח ח"ה סי' יט אות ו שהזכיר כן בשם: חסד לאלפים, יפה ללב, מסגרת זהב על קצוש"ע, נתיבי עם ועוד).

ג. לדעת כמה מן הפוסקים, דין "ספק ברכות להקל" אינו חל על ברכת "שהחיינו". שכן רק בברכה שיש חובה לאומרה ישנו חשש ברכה לבטלה. אבל בברכת הרשות (כגון "שהחיינו", שאין חובה לקחת פרי חדש כדי לברך עליו), שכולה הבעת תודה על השמחה - כל זמן שאדם שמח בפרי החדש וכדו' לא יתכן שבברכתו תהיה לבטלה. וכן כתבו הריב"ש (סי' תקה), הרדב"ז (ח"א סי' שצט) והחת"ס (א"ח סי' נה).

אלא שלגבי המחלוקת על פירות מעצים מורכבים, כתב במנחת יצחק (ח"ג סי' כה) שגם לדעתם יש להחמיר בספק ברכות, כי הספק הוא בשאלה העקרונית אם אפשר לברך "שהחיינו" על שמחה שמקורה במעשה איסור.

אך הדבר תלוי בבירור המציאות. שכן גם אם העץ אכן הורכב, עדיין לא ברור שנעשה בזה איסור. ראשית, יתכן שגוי הרכיב ולא יהודי. אמנם לדעת הרמב"ם ורוב הפוסקים גם על בן נח ישנו איסור הרכבה, אך לדעת תוס' (סנהדרין ס"א) והריטב"א (קדושין ל"ט ע"א) - אין עליהם איסור.

בנוסף לכך, במקרים רבים ההרכבה אינה אסורה, כי היא מין במינו, ולפעמים זהו ספק מינו. לדוגמא: לענין ההדרים כתב החזו"א (סי' ג ס"ק ז) שאולי כולם נחשבים למין אחד, מאחר שהעלים והפירות דומים, וכן טבע הגידול שלהם

דומה. ואם כן, לגבי יהודי זהו ספק איסור, ולגוי ספק מינו בודאי מותר, שכן גוי אינו צריך להחמיר בספק ובדבר המבוסס על מסורת חכמים. וכן כתבו מרן הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' יג) והחזו"א (כלאים סי' א ס"ק א). ועפ"י זה פסק בשו"ת יביע אומר (ח"ה א"ח סי' יט) לברך "שהחיינו" על כל מיני ההדר.
ה. עוד צריך לדעת שאכן המנהג כיום לברך "שהחיינו" על פירות שגדלו על עצים שנעשתה בהם הרכבה אסורה או מסופקת. רוב האגסים כיום מורכבים על חבוש, שהוא מין בשאינו מינו. וכן במשמש, אפרסק, שזיף וכל הנשירים (זולת תפוח וגודגדן) ישנה לפעמים בעיה של הרכבת איסור. למשל: אפרסקים ושזיפים שגדלים באדמות טרשיות וכן זנים בכירים של אפרסקים ונקטרינות - מורכבים על כנה של שקד (כיון שהיא עמידה לגיר). היוצא מהנ"ל, שכאשר קונים פירות אי אפשר לדעת את מקור הפרי ועל מה הורכב העץ.

ההלכה למעשה

נראה שיש לברך "שהחיינו" על כל מין המתחדש באילנו בכל שנה, שכן היא דעת רוב רובם של הפוסקים, שהרי יש אומרים שמברכים גם על אילן מורכב (שאלת יעבץ); ועוד שיתכן שגוי הרכיבו ואין עליו איסור (תוס' וריטב"א); ועוד שיתכן שיש ספק אם הרכבה זו אסורה או מותרת. ועוד שכן המנהג לברך, ובמקום שיש מנהג אין מתחשבים בכלל "ספק ברכות להקל"; ועוד שמצינו שבברכת "שהחיינו" מברכים גם במצב של ספק. והרוצים להדר ימצאו פירות שאין לגביהם ספק ויפטרו בברכת "שהחיינו" את הפירות המסופקים.

לגבי הזנים החדשים שנוצרו ע"י הכלאה, גם בהם לא ברור שנעשה איסור, שכן הם נוצרים על ידי הכלאה של פרחים ולא ע"י הרכבה של ענפים. ונחלקו פוסקי דורנו בזה: לדעת הגר"ש ישראלי זצ"ל - מותר להכליא, ולדעת יבדל"א הגרש"ה וואזנר שליט"א - אסור. ומאחר והמנהג לברך "שהחיינו" גם על פירות מאילנות מורכבים, קל וחומר שיש לברך על מינים שנוצרו ע"י הכלאה.
אין לומר שבברכה על אשכולית או פומלה פוטרים את הפומלית, שכן לדעת השו"ע והרמ"א (א"ח סי' רכה סעי' ד) יש לברך "שהחיינו" על כל זן בנפרד. למשל: יש לברך "שהחיינו" על תאנים בהירות וכהות בנפרד, וכן בענבים ירוקים ושחורים, וכן בכל מקרה שיש שוני בטעם ובמראה בין זני אותו פרי. ואף שלדעת הכנה"ג, הגר"א והחכ"צ - אין לברך "שהחיינו" על כל זן מאותו המין, מכל מקום הכריע המשנ"ב (סי' רכה, שעה"צ ס"ק יח) שניתן לנהוג כשתי הדעות. וא"כ, כן קל וחומר כאשר מדובר בזן חדש בעל שוני בולט ביותר, שלכו"ע ייחשב מין אחר ומברכים עליו "שהחיינו". אלא שמצד הספק שאולי הכלאה אסורה, המהדרים יאכלו איתו פרי אחר שצריך לברך עליו "שהחיינו" ללא ספק.

* לגבי הנקטרינה נפלה טעות גדולה. רבים חושבים שזהו זן שבא מהרכבה או הכלאה של אפרסק ושזיף. אך האמת היא שהנקטרינה היא זן נפרד של אפרסק שאין לו שום קשר לשזיף. ובעיית ההרכבה בנקטרינה שווה לבעיית ההרכבה בשאר זני האפרסק.

הרב עזריאל אריאל

תרו"מ מקליפות ועלים במשנתו של הגר"ש ישראל זצ"ל

הצגת הבעיה

במערכת הציבורית עולה שאלה מעשית, והיא: מה אפשר לקחת להפרשה?
האם אפשר להשתמש להפרשה בחלקים גרועים של הפרי או הירק (כמו: קליפות,
עלים חיצוניים וכדו') או שחייבים להפריש מן החלקים הטובים שלהם?

א. הגדרת "מאכל" עפ"י מנהג רוב בני אדם

אפשר להפריש תרו"מ רק ממה שראוי למאכל אדם (רמב"ם תרומות פ"ב ה"א).
אך בין "אוכל" ל"אינו אוכל" יש מצבי ביניים רבים, ובשאלה הזאת נחלקו
הפוסקים¹. דעת הגר"ש ישראל זצ"ל היא שניתן להפריש רק דבר שרוב בני
אדם נוהגים לאוכלו. וכך כתב בספרו "עמוד הימיני" (מהדורה שניה עמ' רצ):
היוצא לנו... גם מינים הנאכלים לאדם בשנים כתיקונם, כל שאינו מאכל
77 אדם ואינו אלא מאכל של דחק - אינו חייב בתרו"מ...
ומעתה לשאלה דידן בסלק סוכר שאינו נאכל כלל לאדם בשנים כתיקונם,
אפילו אם יזרענו בכוונה מפורשת - בטלה דעתו אצל כל אדם, ולא
מהניא מחשבתו... אין בזה שום חיוב של הפרשה מטעם זה...

ב"עלי קטיף" התעוררה שאלה מעשית ביחס לעלים של הכרובית. הכרובית
שם היא מוצר מאד יקר, וכמעט אין בו "סוג ב". החקלאים רצו להפריש תרו"מ
מן העלים החיצוניים שהרבה עקרות בית מבשלות אותם במרק, אם כי ברור
היה שרק מיעוט נוהג כך. שאלה זו נחלקה אצלנו לשתיים:
א. אם עלי הכרובית והכרובית עצמה נחשבים כעין שני מינים, כפי שנאמר
בירושלמי (מעשרות פ"ד סוף ה"ה) לגבי הפרשה מקליפת הצלף על הפרי:
הקפרס (הקליפות) והתמרות (שעל גבי העלים) - מין אחד הן: מעשר מקפרס על
התמרות ומן התמרות על הקפרס. אבל לא מהן על האביונות (הפרי עצמו)
ומן האביונות עליהן.

ומכאן יש ללמוד, לכאורה, שאין אפשרות להפריש מחלק אחד של הפרי על
חלק אחר, למרות ששניהם נאכלים².

ב. אם יש לחשוש לכך שעלי הכרובית אינם משמשים למאכל אצל רוב בני
אדם, והראיה - שמשווקים אותם רק כשהם צמודים לכרובית עצמה ולא
כמאכל בפני עצמו?

1. עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יא סעי' 1).
2. כ"כ הגר"ז מניצברג זצ"ל (שר"ת שארית ישראל יר"ד סי' סה).

כדרכנו, הפנינו את השאלה במכתב אל מרן זצ"ל, וכך ענה לנו:

ב"ה ט"ז שבט תשנ"ה. זשת"י.

שלום וברכה וכל טוב!

למכתבך מיום ה' שבט דנא.

נ"ל שכל שצומח ומהווה חלקים שונים, אינו יכול להחשב מינים שונים. ההבדל שנאמר בנוגע לחלקים שונים של הצלף, בעיקרו פרי נקטין כר' עקיבא שרק האביונות הם החייבים³. אם בכל זאת אוכלים האחרים - אין הפרשה בזה רק חומרא⁴, ובעצם אין בהם חיוב הפרשה. ואשר ע"כ, ההפרשה אינה הופכת אותם לפרי, וע"כ אין להפריש מהם על מה שהוא פרי בעיקרו, וכן להפריש מהפרי עליו⁵.

ובאשר לכרובית, דומני שרוב רובו של הציבור אינו משתמש אלא בצמח העיקרי, שהוא החלק הפרחי. ואשר ע"כ אין אפשרות להפריש מהעלים שלו עליו. אך אם מתברר שרובו של הציבור אכן אוכל הכל - יש לראות הכל כמין אחד, וגם לענין ההפרשה.

בברכה

ש. ישראל.

והדברים מתאימים לנאמר ב"עמוד הימיני", ללכת אחר מנהג רוב בני אדם.

ב. הגדרת "מאכל" לפי טיבו של המין

לפני ארבע שנים כתב הרב שמעון בירן הי"ד מכתב בנושא זה אל מרן זצ"ל, ושאל אותו על דינם של פירות שונים שרוב בני אדם אינם אוכלים אותם למרות שמצד טעמם הם ראויים לאכילה בשופי⁶. הרב בירן דן בשאלה זו בהשוואה לדינם של הכרשינים, שהם מאכל בהמה, ואעפ"כ גזרו עליהם חיוב תרומות ומעשרות, כדברי הרמב"ם (תרומות פ"ב ה"ב):

הכרשינים, אע"פ שאינם מאכל אדם, הואיל ואוכלים אותן בשני רעבון - חייבים בתרומה ומעשרות.

וכך כתב הרב בירן במכתב מיום י"ז סיון תשנ"א.

בענין הגדרת "מאכל" לחיוב תרומות ומעשרות.

כת"ר כתב בספרו עמוד הימיני (עמ' רצ) בענין סוגית כרשינים ומאכל הנאכל על ידי הדחק, והסיק שדין כרשינים הוא גזירה פרטית, ו"כל שאינו מאכל רוב אדם ואינו אלא מאכל של דחק אינו חייב בתרו"מ" וכו'.

3. מעשרות (פ"ד מ"ו); ברכות (לו ע"ב). וכן פסקו הרמב"ם (תרומות פ"ב ה"ד, מע"ש פ"י ה"ג) והגר"א (יר"ד סי' רצג ס"ק יא), דלא כפסק הש"ע (שם סעי' ג). לעומת זאת, בהל' ברכות (או"ח סי' רב סעי' ו) פוסק הש"ע שעל האביונות מברכים בפה"ע ועל הקפריסין מברכים בפה"א.

4. עפ"י ברכות (לו ע"ב).

5. ועי' מש"כ על כך פוסקים נוספים: הגרצ"פ פראנק (הר צבי זרעים ח"א סי' סט); הגר"ח גרוסברג (המעשר והתרומה פרק ג ס"ק לח, פרק ה ס"ק ב; קובץ "קול תורה" תשרי תשט"ו); שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' א, ח"ב סי' טזז, ח"ג סי' כא-כב).

6. מכתבו של הרב שמעון בירן הי"ד מובא בהשמטה של הסיפא. הרב בירן ערך עבודת מחקר גדולה בנושא ולא זכה להשלימה. עבודה זו תראה אור א"ה בספר שיצא לזכרו.

ברצוני לברר יותר את ההגדרה הזאת. מהו הדין בפרי הראוי בלא שום בעיה לאכילה, אך איננו נאכל על ידי רוב בני אדם מסיבות חיצוניות, כגון: בשל כך שישנם פירות טעימים יותר (כחרוב ואתרוג בימינו), בשל צבעו המוזר (כמו גזר חיזור), בשל גודלו (כמו אפרסק קטן, או בטטה גדולה מאד) או בשל כך שלא מוכר מספיק בשוק (כצמח ערית - מין בצל ידוק עדיין). במילים אחרות: האם הכלל שיהיה "מאכל רוב אדם" נאמר רק על פירות שדוחק לאוכלם (כמו: כרשנים, איזוב וכדו'), ושהדוחק לאוכלם הוא הגורם שנאכל רק על ידי מיעוט בני אדם, ואם כן כל הנ"ל חייבים בתרומה, (ויהיה ניתן גם להפריש מהם על פירות אחרים מסוגם); או שמא נאמר שפרי המוגדר כ"אוכל" הוא רק פרי כזה שמנהג רוב האנשים בפועל לאכלו.

על כך ענה לו הגר"ש ישראלי זצ"ל:

בס"ד, ד' תמוז תשנ"א, ירושלים.

לכבוד הרב שמעון בירן,

מכון התורה והארץ.

למכתבך מ"ז סיון שנ"ז.

המקרה של כרשנים, דומני, מגדיר במדויק את הסוג הזה שאינו חייב בתרומות ומעשרות. והוא, כשהוא קשה לאכילה לבני אדם, שמשום כך הוא מטבעו מיועד למאכל בהמה. ומכאן מובן, שמה שבני אדם פורשים מלאכול מפני שיש להם מאכלים יותר טעימים והרווחה יתרה - אין זה פוטר מתרומות ומעשרות. ודוגמא לדבר: שעורים, שנאמר שהוא מאכל סוסים וחמורים (פסחים ג ע"ב ועוד), ומ"מ הרי הוא מהמינים החייבים, וזה מפני שע"י הכשרה מסויימת הרי הוא מאכל אדם. ומזה נלמד לכיוצא בו. בנוגע לסלק סוכר, ע"ש באותו מאמר שנלענ"ד [שבדבר] שאין חיובו בתרומות ומעשרות כלל - לא מהני בזה גם מחשבתו, וכל ההפרשה אינה אלא בגדר חומרא וכו', וכו', עיי"ש.

בברכת התורה והארץ

ש. ישראלי.

נמצינו למדים שההגדרה יותר מורכבת ותלויה בנסיבות: אם רוב בני האדם כלל לא משתמשים במין מסוים למאכל - הוא לא מאכל. אבל אם רוב בני אדם אמנם לא משתמשים במין הזה למאכל, אבל מידי פעם, כאשר אין מאכל יותר טוב, הם משתמשים במין הזה, כגון: שעורה (בימי קדם) - אזי יחשב מין זה כמאכל אדם גמור. וודאי הוא שדבר שמצד עצמו הוא טוב למאכל, אך בני אדם אינם רגילים לאכלו מטעמי פינוק וכדו' - חייב בתרומה. וא"כ, ניתן יהיה להפריש אותו כתרומה על פירות המיועדים לשיווק ולאכילה.

סיכום ההלכה לדעת הגר"ש ישראלי זצ"ל

- א. אין להפריש תרומה ממה שאינו מאכל אדם.
- ב. מאכל אדם מוגדר בדרך כלל עפ"י מנהג של רוב בני אדם.
- ג. דבר שהוא ראוי למאכל אלא שבני אדם נמנעים מלאכלו מפני שיש להם דברים טובים יותר - מוגדר כ"מאכל" אם נהוג לאכול אותו מידי פעם.

יוסף (יוסק'ה) שפירא

המכון לחקר המצוות התלויות בארץ *

באשר נכתב על הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל, לא הובלט כראוי החלק ה"חקלאי" של חייו. כפר הרא"ה היה המושב הראשון של הפועל המזרחי שהרבנות בו היתה מבוססת וקבועה. אין ספק שייחודו הדתי של כפר הרא"ה הושפע מן הנוכחות הארוכה של הרב ישראלי בכפר.

שנה אחת הוא קיים בכפר הרא"ה את "המכון לחקר המצוות התלויות בארץ". ריעננתי את זכרוני על המכון בעזרת שני חברים שהיו תלמידיו. האחד - דוד מבצרי ("מושבניק") והשני - עובדיה חן ציון, שניהם חברי עין צורים. לפי המידע שאספתי מהם, מהחבר יצחק לב מהקבוצה הראשונה של תלמידי הישיבה, ומאחרים - הוקם המכון ביוזמתו של מיכאל חזני, שהיה אז ראש המרכז החקלאי, "הרצפלד" של הפועל המזרחי.

במכון, שהתקיים שנה אחת בלבד, למדו חברי גרעינים קיבוציים בוגרי ישיבת בני עקיבא אשר המשיכו בו אחרי שלמדו בישיבה, וכן חברי קיבוצים שהיו באים בימי א' והיו לומדים במכון עד יום ה' וחוזרים לבתייהם. בין ה"קיבוצניקים" שלמדו במכון היו ה"חסיד" מכפר עציון צבי טילמן, ויעקב אלטמן, שהיה לאחר מכן מפקד גוש עציון. שניהם נהרגו במלחמה ההירואית של גוש עציון על שערי ירושלים.

תלמידי ה"מכון" ישנו בבתי החברים בכפר הרא"ה, היו אוכלים אצלם שתי ארוחות ביום וארוחה אחת בישיבת בנ"ע. הרב ישראלי זצ"ל היה נעזר בספרות חקלאית רוסית, כדי ללבן את הצד הבוטאני של ההלכות התלויות בארץ, בינהן נושא הכלאיים. באותו זמן עמדה על הפרק שאלת ההרכבה של עצי שזיף. היא החריפה עם עלייתה של כפר עציון להרי חברון. אז היה מקובל להרכיב "רכב" של שזיף על "כנה" של שקד, הרכבה שיש בה איסור כלאים. בעוד שלשזיף בשפלה נמצאה כנה אחרת, כנת שזיף-הבר, שחבר טירת צבי עסק בהתאמתה - לא נמצא פתרון לשזיף בהר. לא היתה ברירה אלא להרכיב את השזיף על כנת שקד. השאלה הגיעה עד לרב הרצוג שמשואות יצחק נקראת על שמו. אם איני טועה הוא התיר נטיעת עצים שהרכבת הכלאים שלהם נעשתה על ידי גוי.

הרב ישראלי נעזר בחקלאים בני תורה, ביניהם חבר חיבת-ציון הסמוכה לכפר הרא"ה: לוטוואק. גם יהושע ברוכי, אז המוכתר של טירת צבי, היה אורח קבוע במכון. הרב ישראלי עמד בקשר עם מכון וולקאני שמומחיו היו באים להרצות בפני תלמידי המכון וללבן אתם את הצדדים המקצועיים בהלכות התלויות בארץ. החברים אמרו שהספר "ארץ חמדה" "הספר" של הרב ישראלי, כולל את השיעורים וההלכות, שנידונו וגלמדו בשיעוריו במכון.

חבל על דאבדין ולא משתכחין, ואין באמירה זאת שום הגזמה!

* מתוך "הצופה", כ"ה בסיון תשנ"ד.

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א

הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל

מופת לרב ארץ-ישראלי

הורם הנזר, הוסדה העטרה מראשו של הציבור, עם פטירתו של מו"ר הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל. כשהוא חי בתוכנו התהלכנו זקופי קומה. יש לנו גדולי תורה מהשורה הראשונה. בלעדיו - השתופפה קומתנו.

גדלותו בתורה הקיפה תחומים רבים ומגוונים. לכן ראינו בו דגם של תורת ארץ ישראל בשלמותה. פוסק ומגיד שיעור, איש הגות ומחשבה ודרשן מעולה. איש מידות תרומיות ופה מפיק מרגליות. התנהגות מופתית וכושר הנהגה. איש ההתיישבות וראש ישיבה. מיזוג נדיר זה עשה אותו לרבנו המובהק. נעמוד על כמה נקודות מרכזיות במפעליו התורניים:

א. כרבו של כפר הרא"ה במשך כ"ח שנים התמחה רבנו זצ"ל בהלכות המצוות התלויות בארץ, ונחשב כבר-סמכא וכחד בדרא בנושא זה. דבר זה בא לידי ביטוי בספרו "ארץ חמדה" מהדורא קמא על מצוות יישוב הארץ ועל הלכות כלאים. מקצוע זה הוא מהקשים והמסובכים בהלכה, וספר זה הוא יחיד במינו בדורותינו.

גם בעלותו בקודש לכהן כחבר בית הדין הגדול בירושלים, ראו בו רבני הארץ את הפוסק המוסמך במצוות התלויות בארץ כמו ביתר חלקי התורה. ב. בהיותו ראש הוועדה למצוות התלויות בארץ של הרבנות הראשית לישראל, נהגה כל ההתיישבות החקלאית ברחבי הארץ עפ"י הוראותיו. הוא שהניח את היסודות ההלכתיים לקיום השמיטה בימינו מקום המדינה ואילך, וכשקיבל על עצמו מכון "התורה והארץ" את עריכת התדריכים לקראת השמיטה, היו פסיקותיו של רבנו נר לרגלנו.

ג. כראש ישיבה בישיבת "מרכז הרב" היו שיעוריו הבהירים בנויים על יסודות הגיוניים ומוצקים.

ד. גם בתחום הרעיוני אנו רואים את מורה דרכנו. ספרו "פרקים במחשבת ישראל" נחשב עד היום כספר הטוב ביותר ללימוד אמונות ודעות בדורנו. הוא היה הראשון שסלל את הדרך בלימוד מסודר של נושאי אמונה לרבים שהלכו בעקבותיו. בספר זה הונחו היסודות להשקפה דתית ארץ ישראלית ברוח רבו המובהק, מרן הרב קוק זצ"ל.

ה. רבינו זצ"ל היה מיוחד במינו בדרשותיו הבנויות על הבנה עמוקה של דברי חז"ל, בנאומיו המלוטשים והמסוגגנים ובמשנתו הסדורה בכל עניני התורה, העם והארץ העומדים על הפרק, על כל גווניהם.

ו. אישיותו המוסרית, נקיות דעתו ואצילות נפשו משמשים עבורנו דמות שמן הראוי ללכת בעקבותיה. ולכן ראינו בו מורה דרך בהנהגה ציבורית.

ז. היה חבר מועצת הרבנות הראשית במשך עשרות שנים. גם לפני שנבחר כחבר מן המניין היה הרב הרצוג זצ"ל משתף אותו בהתיעצויות בשאלות כבדות שעלו על הפרק. כמו כן היה יד ימינם של הרב אונטרמן זצ"ל, ויבלח"א של הרב אברהם שפירא שליט"א והרב מרדכי אליהו שליט"א.

ח. הוא ייסד את חבר הרבנים שליד הפועה"מ וזוהי ראש המדברים בכל הכנסים והדיונים של החבר וייצגו בכתב ובע"פ.

ט. ערך את קבצי "התורה והמדינה", ובהם גם מאמריו היסודיים והמעמיקים בסמכות השלטון, הקמת קואליציה, צבא ומשטרה, והערותיו-הארוכות על מאמריהם של גדולי הרבנים בארץ ובחו"ל שראו בקובץ זה שבעריכתו את הבמה המכובדת לדיון בשאלות הציבוריות העולות על הפרק.

בזכות מעלותיו בתורה ובמידות זכה רבנו להערכה על ידי כל החוגים והזרמים ביהדות הדתית, תופעה שלצערנו אינה מצויה עקב הקיטוב המר המרקד בחוצותינו. אילו זכינו היה ניתן אולי - באמצעותו - לגשר על הפערים בין פלגי הציבור הדתי, וחבל.

ומשלא זכינו, רובצת הסכנה של השתלטות כוחות שאינם בעלי רמה תורנית הולמת על חלקי הציבור השונים. כוחות כאלו נוטלים לעצמם את הסמכות למשל, להחליט עבור הציבור מי יעמוד בראש, כשמנצלים את עדינותם ואצילות נפשם של גדולי התורה האמיתיים כרבנו זצ"ל, ומנסים - אם כי ללא הצלחה - לדוחקם לשוליים. כוחות מסוג אחר מנסים לשכתב את התורה ולזייפה על ידי התעלמות מכוונת מחדושיהם של גדולי תורה, כרבנו זצ"ל וכרבו מרן הרב קוק זצ"ל, ברשימת חידושי התורה שהתחדשו בדורותינו. וזאת, כאשר אין עוררין על סמכותם ומומחיותם בעיקר בנושאים כמו ההלכות התלויות בארץ ועוד. אולם אורה הגדול של תורת אמת דוחק הצידה את כרעי האפלה הקטנוניים, בסופו של דבר, פסקי ההלכה שהוצרכו לדורם ולדורות, הם הם שיוכרו על ידי העם וחכמיו, ואין בידי שום כוח מלאכותי ושדוף להכחיש את כוחה האמיתי של תורה.

בשנים האחרונות הוא כאב מאוד על מעמדן של התורה, של המדינה ושל הארץ, שירד לשפל. הוא שבנה את היסודות ההלכתיים של מדינת ישראל, הוא שעסק כה רבות בגבולות הארץ והלכותיה. הוא שתרגם כה רבות לחיזוק מעמדה של הרבנות הממלכתית בישראל - לא יכול היה לעצור את כאבו עקב התמורות לרעה. אין ספק שהכאב הציבורי החיש את קיצו.

בשבת קודש פרשת שלח, הפרשה שבה מאסו המרגלים בארץ חמדה, כשהבכיה לדורות נמשכת בקולות רמים - נפטר גם מחבר הספר המונומנטלי "ארץ חמדה", שעבורו הארץ - בגלל קדושתה וייחודה - אכן היתה ארץ חמדה.

ברוסיה הקומוניסטית עוצבה מסירות נפשו לתורה. ארץ הצבי, תחת שרביטו של הרב קוק זצ"ל, גידלה שעשועיה. אוי נא לה אמרה ירושלים כי איבדה ארץ חמדה.

הרב יהודה הלוי עמיחי

זהב הארץ

דרכו של מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל

מו"ר הגר"ש ישראל זצ"ל היה מילידי רוסיה הסובייטית, בה היתה ראשית צמיחתו. הוא למד תורה בבתי הכנסת: "שואבי המים" ו"משכיל לאיתן" במינסק, אצל הגאונים ר' שמעון ירחי זצ"ל ור' אברהם אליהו מייזס זצ"ל, בסגל חבורה של תלמידי חכמים שלמדו בסכנת נפשות מתמדת מחוסר כל. כבר ברוסיה התבלט מרן כת"ח אחד יחיד ומיוחד, שקדן ומעמיק עצום. לאחר בריחתו מרוסיה לארץ ישראל (אדר תרצ"ד) התקבל אצל מרן הרב קוק זצ"ל, שעמד על מיוחדותו ומעמדו והרצה בפניו את שיעוריו הכלליים לפני אמירתם בהיכל הישיבה הקדושה. לאחר מכן היה מקושר ומקורב לאיש ירושלים של מעלה, הגרי"מ חרל"פ זצ"ל.

לא ת"ח רגיל היה, אלא כלי שעשוע מיוחד, שהיה בקי בכל מכמני הש"ס וההלכה, תורה ומלכות, מורה ומנהיג "ואהיה אצלו אחון, ואהיה אצלו שעשועים".

בשנת תרצ"ח עלה מו"ר זצ"ל לשמש כרב לעדת קודש כפר הרא"ה. עלייתו לכפר הרא"ה לא היתה מחוסר תעסוקה בירושלים. הוא ראה זאת כשליחות. וכך הסביר בהקדמתו לספרו "ארץ חמדה", שפעמים שתלמידי חכמים עוסקים הרבה בתיקונם הפרטי ואינם מפנים את הדעת לתיקונם והדרכתם של אחרים. הסתגרות זאת יכולה להביא חלילה אפילו לחורבן בית המקדש. רבן יוחנן בן זכאי ביקש את יבנה וחכמיה, מכיון שהיו רגילים לדרוש "אני בריה וחברי בריה" (ברכות יז ע"א) - חיבור מוחלט בין תלמידי החכמים לבין העם.

החת"ם סופר (פיתוחי חותם, הקדמה לשו"ת יורה דעה) מסביר שהקב"ה בחר באברהם אבינו כאבי האומה למרות שקדם לו חנוך שהיה מיחידי הסגולה, שנתעלה להיות כאחד מצבא מעלה, "ואיננו כי לקח אותו אלהים". אלא שבאברהם אבינו נתגלתה מסירות נפש, שהרי אילו נשאר בהתבודדותו ובהתעלותו האישית ודאי היה עולה מעלה מעלה, אולי יותר מחנוך. ברם מסירות נפשו לחנך את העם ולהדריכו בדרך ד' הביאה אותו להתחבר עם העם ולהיטיבו, ייתכן שהיתה בכך פגיעה מסויימת בדרגתו האישית אולם כנגדה עמדה מעלת הכלל. ומתוך כך כתב מו"ר זצ"ל (ארץ חמדה שם):

לפי השקפה זו, העם כולו מהווה אחדות שלימה, וממילא אין לחפש את שלימות היחיד מתוך ויתור על עבודה לשם שמירה על דמה מסוימת של צבור דחב יותר. במסגרת הכללית של העם אין אף אחד שאפשר לוותר עליו, אין אחד מיוחד, "אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים". מעתה אין מקום להסתגרות, מעתה נתבעים קשרים הדוקים בין תלמידי החכמים לבין העם.

מתחילת דרכו של מו"ר זצ"ל בכפר הרא"ה נתן אל לבו לברר את ענין המצוות התלויות בארץ. ומתוך עיונו בהלכות אלו, זכה להוציא לאור את ספרו הראשון: "ארץ חמדה". ספר זה לא נכתב כספר הלכה, הכולל סעיפי הלכה והערות, אלא הלכות הנאמרות מתוך הבאת המקורות ובירורם. וכך כתב בפתיחה לספרו:

לבירורה של הלכה ולהדרכתה בחיים החקלאיים, ערוך על פי מקורות הגמרא, הפוסקים והמפרשים, הראשונים והאחרונים, בביאור השיטות והמחלוקות ונימוקיהן ומסקנות ההלכה למעשה.

בייחוד ניכר הדבר בחלק השני של הספר, העוסק בהלכות כלאים, שחילק אותו לשני חלקים: (א) ההלכות. (ב) בירורי הלכה. גם חלק ההלכה בנוי על מקורות המשנה והתלמוד ראשונים, אחרונים והפוסקים. על חלק הספר העוסק בהלכות כלאים כתב בהקדמתו לספר:

אין הוא מיועד להיות ספר פוסק הלכות, המגמה היא לתת לפני הלומד והמעייין את המהלך של פסק ההלכה מתוך המקורות שבמשנה ושביתולמודים, דרך הראשונים והפוסקים עד גדולי דורינו. אולם האחריות לפסק הלכה למעשה נשארת על המעייין, שיצטרך לברר את הדברים בעצמו ולהסיק מסקנותיו מהן.

פיסקה זו הושמטה מתוך ההקדמה של הספר שיצא במהדורה מחודשת (מוסד הרב קוק תשמ"ב), מכיון שהחלק העוסק בהלכות כלאים הושמט. כאשר פניתי למו"ר זצ"ל שיאפשר למכון "התורה והארץ" להוציא לאור מחדש את החלק העוסק בהלכות כלאים, ענה מרן זצ"ל שכיון ועברו שנים רבות הרי שהתחדשו דברים נוספים, ובמספר דברים חזר בו, לכן יש צורך בעוד עמל גדול על מנת להוציא מחדש את החלק על הלכות כלאים.

מו"ר זצ"ל ברר את ההלכה לעומקה, ומשום כך לא נשא פנים בהלכה. פעמים רבות היה חולק עם גדולי הדורות ואפילו עם רבותיו. וכך כתב עליו הרה"ג כ. פ. טכורש זצ"ל (התורה והמדינה ט"ז עמ' תרכז):

אף הוא אינו חת לדון ולהתווכח עם גדולי ישראל הדנים בעניינים אלה: כפתור ופרח, תורת הארץ, תפארת ישראל, אבני נזר, ישועת מלכו, כרם הארץ, חזון איש ועוד. ולפעמים גם חולק עליהם, ומוכיח את צדקת מסקנותיו.

פסיקתו המיוחדת בענין הדרך להתיר זריעת בקיה ושיבולת שועל בשדה אחת - למרות דעת רבו הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (בית זבול ח"ג סי' לג) - היא דוגמא אחת לעוצמתו ההלכתית. דוגמא נוספת אנו רואים בשאלת הגדרת המין בכלאים, שאלת יסוד היא בהלכות כלאים, שבה אסורה הרכבת שני מינים, כיצד מגדירים את המין, ובמה שונה מין אחד מחברו. מרן הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' כה), וכן החזו"א (כלאים סי' ג ס"ק א) - כל אחד עפ"י דרכו המיוחדת - נטו להגדיר את המין עפ"י סך כל התכונות שלו. ואילו מו"ר זצ"ל חתר לו דרך מיוחדת, שבה הטעם הוא המבחן העיקרי של קביעת המינים (ע"י ארץ חמדה

מהדורה ראשונה' קפב), וכאשר אין הבדל גדול בטעם הרי שאנו קובעים את המין על פי מראה הפרי והעלים. וכך נהג מו"ר זצ"ל להורות למעשה, כשהבאנו בפניו מינים שונים. הוא היה חותכם, טועמם ומסתכל בצורתם, ולאחר מכן היה מכריע בשאלות שגדולי ת"ח לא היו מוכנים להורות.

פעמים שדעת מו"ר זצ"ל לא התקבלה בשדה ההלכה, אולם מכיון שכל נושא נכתב ונבדק מתוך עמל של תורה, המשיך מו"ר זצ"ל להיות נאמן לשיטתו המיוחדת:

במקום מכירת הקרקעות בשביעית הציג מו"ר זצ"ל שהבעלים יפקירו את השדות (עי' ארץ חמדה, הוצאת מוסד הרב קוק עמ' קא, חוות בנימין ח"א עמ' מג). שאלה זו עוררה דיונים ארוכים בין פוסקי הדור (התורה והמדינה ח"ג, הגרי"א הרצוג, פסקים וכתבים עמ' רג, ריד). מועצת הרבנות דחתה הצעה זו, ואכן בשנת תשי"ח ביצע מו"ר זצ"ל את היתר המכירה כמקובל. אעפ"י כן, כל ערב שמיטה פנה מרן הרב זצ"ל - בשיעורים, בהרצאות ובשיחות - לחזור ולעיין שמא ניתן להפקיר את הקרקעות ולא למכרן.

באיסור הרכבה באילנות חידש מו"ר זצ"ל חידוש עצום, וכתב (ארץ חמדה, מהדורה ראשונה עמ' רעה):

כל שההרכבה נעשית בדרך שאין דאוייה להיות מופרה זה מזה, דהיינו: שקוצץ המין האחד לגמרי ומרכיב במקומו מין שני - אין שייך לדמותו כלל להרבעה, ולא זוהי הרכבה האסורה. ואם כי מספרי האחרונים שדנים בתשובותיהם על הרכבה נראה דלא ירדו לחילוק זה, מכל מקום מתוך דברי הקדמונים והירושלמי נראה הדבר כמו שכתבנו, והאחרונים לא דנו על נקודה זו כלל.

כאשר דברנו עמו - מספר חדשים קודם העלותו לגנזי מרומים - על אודות הרכבות כלאים, אמר שכבר לפני כחמישים שנה העלה ספק זה בענין הרכבות הנהוגות בימינו, והורה שאפשר לצרפו לספיקות נוספים, להלכה למעשה.

התעסקות במצוות התלויות בארץ לא היו רק בבחינת הוראת הלכה למעשה, אלא הן היו מערכת שלמה של תורת הארץ ומצותיה. ולכן בתחילת ספרו "ארץ חמדה" הופיע בירור הלכתי ארוך בענין **מצוות יישוב הארץ** בעבר ובהווה, והיכן נוהגת מצוות יישוב הארץ. כתיבת המהדורה הראשונה של הספר הסתיימה בה' באיר תש"ח, יום הכרזת המדינה. ובהמשך לזה הוא דן בקדושת הארץ, אם היא חלה על מקומות שנכבשו לראשונה בימי מלחמת השחרור (עמ' פו). במהדורה המחודשת של הספר (מוסד הרב קוק עמ' קלח) ישנה תוספת בירור ביחס לכיבוש הארץ בימי מלחמת ששת הימים. כשהתעוררה שאלת אחיזתנו במרחבי ארצינו, חזר והוסיף בויכוחו עם מרן הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א (חוות בנימין ח"א עמ' צח):

שכל אותם המקומות שנכבשו ע"י צה"ל במלחמת ששת הימים, שהיא מלחמה שנכפתה עלינו בעוד שהשתדלנו למונעם מלצאת למלחמה, ובמצורף לזה קנין החזקה שבמעשי ההתנחלויות שבאו בעקבות הכיבוש

(אחרי שהובהר למי שעדיין משתעשעים בחלום שיצליחו לזרוק אותנו לים) ושהיו בהסכמת ואך בסיוע של הממשלה - תורת כיבוש עליו לכל דבר. וזה אפילו אם נסבור (וכן הוא האמת לענ"ד, וכמש"כ במק"א), שאין לנו כיום מצוות כיבוש לכתחילה ע"י מלחמה שכרוכה באבדן נפשות, מכל מקום באותם חבלי ארץ שנפלו לידינו בחמלת ד' עלינו במלחמת מצוה של עזרת ישראל מיד צר, ועשינו מעשה המורה על רצוננו לזכות בהם - תורת כיבוש עליהם, ועל כן חייבים לצאת על הגנתם במלחמה, ואין טענת פקו"נ תופסת בזה.

שאלה מחודשת שמ"ר זצ"ל עסק בה בהרחבה היא חיוב עולה באילנות הגדלים בעציץ מתכת שאינו נקוב. מ"ר זצ"ל נטה להקל שלא כדעת החזו"א זצ"ל. אולם לא רצה להכריע בשאלה זו לבדו, ופנה, בין השאר, למרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל (ההתכתבות הובאה ב"ברקאי" ג עמ' 157-173). תשובתו של הגרש"ז א נתקבלה במכתב הפותח במילים:

למע"כ ידידי ומכובדי הגאון המפורסם מוה"ר שאול ישראלי שליט"א.

ומסיים:

בהערצה ובכל אותות טובה וברכה ושמחה.

מ"ר ענה למרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל במכתב הפותח במילים:

הו"כ ידידי המדומם הגאון הגדול, זקן ויושב בשיבה, מרבה פעלים

לתורה ולהאדרתה, כש"ת שלמה זלמן אויערבך שליט"א.

לקיים מה שנא': "נועם - אלו תלמידי חכמים שבא"י שמנעימין זל"ז בהלכה..."

(סנהדרין כד ע"א). לאחר למעלה משנה פנה אלי מ"ר זצ"ל בטרונים מדוע ת"ח

צעירים לא הביעו את דעתם בשאלה זו.

עליית מ"ר זצ"ל לירושלים (תשכ"ה) לבית הדין הגדול, ולישיבת "מרכז הרב"

לא הפסיקה את עיסוקו במצוות התלויות בארץ. הציבור שומרי התורה ראה

ברבינו את הכתובת לשאלות במצוות התלויות בארץ, ובייחוד בשאלות

המתחדשות בחקלאות. רבות מן השאלות הללו כונסו בספרו "חוות בנימין"

(הוצאת מכון התורה והארץ). מ"ר, שהיה ממורי ההלכה המובהקים של מכון

"התורה והארץ", האיר פניו למכון וענה לשאלותינו פעמים בכתב ופעמים

בע"פ, וכאשר הגשנו בפניו את חוברות השמיטה לצרכן ולחקלאי עבר בשימת

לב מיוחדת על כל סעיף וסעיף, העיר את הערותיו והשגותיו מתוך הקפדה על

כל תג של הלכה, ותוך זהירות רבה שלא לאסור את המותר.

הרב מרדכי גרינבלט

הגר"ש ישראל זצ"ל

והנהגתו ברכנות כפר הרא"ה *

בכל פעם שהייתי ניגש אל הרב לשאול שאלות, הייתי מוצא אותו באחד משני מצבים: בדרך כלל היה יושב ולומד. ואם לא ראיתי אותו לומד - היה לבוש בגדי חאקי, מחזיק טוריה ביד ועובד בגן עצי הפרי שליד ביתו.

זכורני את מפקד הכניסה ל"בני עקיבא" בכיתה ה'. היתה זו שבת חנוכה, פרשת וישב. עמדנו אז בגשם שוטף והרב הוא שקיבל אותנו לתנועה. הוא דרש בפנינו את דברי חז"ל על הפשתני והפחמי, שניצוץ אחד אשר יוצא מן הפחמי הולך ושורף את כל הפשתן. וכך אמר הרב: רואים אנו את תנועות הנוער החילוניות, שהן התנועות הגדולות. לעומתן, אתם, הילדים הנכנסים היום ל"בני עקיבא", אינכם אלא ניצוץ קטן. אבל אל דאגה: ניצוץ אחד אשר יצא מכם - ישרוף את כל הפשתן הזה. ניבא הרב, וכנראה שידע מה ניבא...

מעשה באחד מתושבי כפר הרא"ה, ודוקא בר-אוריין, אשר ביזה את הרב ישראלי. הרב גזר עליו שכל ימיו לא ישב אלא בספסל האחורי בבית הכנסת ולא יעלה שם לתורה. וכך נהגו בו באותו אדם במשך עשרות שנים, עד יום מותו.

ומעשה בתושב אחר מכפר הרא"ה, אשר פרתו נגחה את שכנו. הלך הניזק אל הרב ישראלי ותבע את המזיק לדין תורה. דין התורה היה ארוך וממושך, ובסופו חייב הרב את המזיק לשלם שלש מאות לירות, שהיו סכום עצום באותם הימים. המזיק סירב לקבל את הפסק, ואף קיים "שביתת שבת" ממושכת בביתו של הרב. אך הרב לא ויתר. הוא אף הורה שאותו אדם, שהיה בעל התוקע הקבוע בכפר הרא"ה, לא יתקע בשופר בראש השנה הקרב. ואכן, אדם אחר, שנסיונו בתקיעה היה מצומצם ביותר, הוא שתקע באותה שנה, ואף שבקושי הצליח להוציא קולות כשרים ולהוציא את הציבור ידי חובתו. לאחר ראש השנה נכנע המזיק וחזר בתשובה, ואף הלך ונטל הלוואה מן הגמ"ח כדי לשלם מיד את חובו. הרב ישראלי הורה לו לתקוע את תקיעת השופר של "נעילה". ומעולם לא נשמעו בכפר הרא"ה תקיעות כה חזקות וממושכות.

מעשה שהיה באחד מבני כפר הרא"ה אשר אף שיצא לתרבות רעה וחדל לקיים מצוות, המשיך להתגורר בכפר ולעבור עבירות בפרהסיא. שבת אחת, באמצע התפילה, באו והודיעו לו לרב ישראלי כי עובדים בפרדסו של אותו אדם. הפסיק הרב את התפילה והכריז בבית הכנסת שהוא מבקש מכל הציבור לצאת עימו מיד לפרדס. הוא הורה לדאוג להפסקת העבודה בכל דרך, ואף

* דברים שנאמרו באזכרה שנערכה בישיבת ימית, כ"ה סיון תשנ"ה.

במכות. הרב יצא לשם בראש הציבור, כשהאנשים עטופים בטליתות. התפתחה שם תיגרה קשה בה השתמשו אפילו בקתות של המעדרים, אבל העבודה נפסקה. ביום ראשון כינס הרב אסיפת חברים דחופה לדון במה שקרה. אחת מנשות הכפר צעקה לעברו, כיצד הוא - תלמידו של הרב קוק, המדבר כה רבות על אהבת ישראל וקירוב רחוקים - מתנהג בצורה כה קשה כלפי בן משק. הרב ענה לה, והבהיר בתקיפות רבה כי עם כל ערכה של אהבת ישראל, אין מקום לשום פשרה כשמדובר במי שעושה "להכעיס" ומסכן את כל צביונו הדתי של הכפר. ולעומת זאת, ישנם בנים נוספים שהתרחקו ואין אנו נוהגים בהם ביד קשה, ו"בין כך ובין כך קרויים בנים".

בשנת תשי"ג הוזמן נשיא המדינה דאז, מר יצחק בן צבי, להתארח בכפר הרא"ה. ימים רבים נערכו חזרות על כל פרטי הפרטים של טקס קבלת הפנים. הבמאי והמפיק של האירוע, היה - לא אחר מאשר הרב ישראלי בעצמו. הוא ערך את החזרות עם הילדים, והוא שקבע היכן וכיצד תעמוד הבמה. הנוכחים בחזרות זוכרים אותו מתרוצץ ממקום למקום כשהוא מזיע וכיפתו נשמטת על הצד, וכל כולו אחוז ועסוק בכבודה של מלכות ישראל.

כידוע לרבים, במשך תקופה ארוכה נמנע הרב ישראלי מלתמוך במפעל ההתיישבות ביש"ע ובגולן. הוא לא סבר שיש מצוה לסכן חיים למען כיבוש הארץ, ואף לא אחת הביע את דעתו זאת במאמרים, ואף בשיעורים שנשא בישיבת "מרכז הרב". בשנותיו האחרונות שינה הרב את דעתו והביע התנגדות נחרצת לכל פגיעה בהתיישבות החדשה ביש"ע ובגולן, ואף תמורת הסכם שלום. לפני מספר שנים הגיע הרב לכינוס רבנים שעסק בנושא, וסיפר שחזר זה עתה מסיור בכל יישובי גב ההר, מצפון השומרון ועד לדרום הר חברון. אמר אז הרב ישראלי לרבנים שהשתתפו בכינוס: "נצחוני בני, נצחוני בני".

בשנת תשכ"ד הוצגה מועמדותו של הרב ישראלי לכהן כדיין בבית הדין הגדול. לא מעט מועמדים התחרו על התפקיד, והתנהלה מערכת בחירות סוערת למדי. הרב עצמו הסתגר אז בביתו ולא נטל שום חלק במערכה. הוא אף אמר למקורביו שלא איכפת לו כלל אם לא ייבחר, והוא מוכן להשאר בכפר הרא"ה.

המצב הדתי בכפר הרא"ה לא היה מזהיר באותם ימים. במיוחד היה המצב קשה בתחום הלבוש של הנשים. אעפ"כ, בכל כ"ח שנות כהונתו בכפר הרא"ה נמנע הרב מלהעיר על כך, מתוך הבנה שההתקדמות בתחום רגיש זה תוכל לבוא רק קימעה קימעה.

בטקס ההכתרה של הרב דוב ליאור שליט"א כרב בכפר הרא"ה במקומו, בירך אותו הרב ישראלי. בברכתו הזכיר הרב את דברי הגמרא על המשמר היוצא המברך את המשמר הנכנס בברכת: "מי ששיכן שכירתו בבית הזה הוא ישלח ברכה במעשה ידיכם". והכל הרגישו באותו רגע ש"מי ששיכן" את שכירתו של הקב"ה "בבית הזה" בכפר הרא"ה - הוא לא אחר מאשר רבינו...

הרב עזריאל אריאל

"הרכבת תמך" למדינת היהודים

בעיות חדשות מציבה הכלכלה המודרנית בפני החקלאי. אין לו הון משלו להשקיע במטע. הוא נאלץ לקחת אשראי יקר בריבית גבוהה. כדי שלא לשקוע בחובות הוא חייב לקבל יכול כמה שיותר מהר. לכן הוא עושה מאמצים גדולים להכניס את העץ להנבה בשלב כמה שיותר מוקדם. לצורך זה יש הרבה שיטות, בכל מין, בכל זן ובכל איזור לפי התכונות המיוחדות שלהם¹. תופעה זו גורמת להחרפה ניכרת של בעיות הערלה בשווקים, ואכמ"ל.

שיטה מיוחדת יש להקדמת ההנבה בהדרים². בהדרים המורכבים על הכנות הישנות, כמו חושחש או לימון המתוק - ההנבה היא רק בגיל מאד מבוגר (6-7), וכאמור, הדבר גורם קושי כלכלי ניכר לחקלאים. מחקרים חדשים מראים שיטה חדשנית להקדמת ההנבה באמצעות שינויים בסדרי ההרכבה. למשל, אם מרכיבים תפוז על כנת "וולקה מריאנה" - ההנבה הרבה יותר מוקדמת (גיל 4-5).

איך זה קורה? לאחר ביצוע ההרכבה, העץ מייצר ריקמת חיבור המביאה לאיחוי של הרוכב עם הכנה. ריקמת החיבור מקשרת גם את צינורות ההובלה של הרוכב והכנה. אך בצינורות אלו יש סוגים שונים: יש רוכב וכנה שצינורות ההובלה שלהם מתאימים אלו לאלו, ויש צירופים שבהם ההתאמה לקויה מאד. כאשר ההתאמה לקויה - הדבר גורם לכך שהעץ מניב שנתיים מוקדם יותר. אפשרות אחרת היא להרכיב את התפוז על כנת טרוויר, שצינורות ההובלה שלה משתלבים היטב, אבל היא רגישה לווירוס ה"טריסטזה". הווירוס הזה גורם לעץ מצוקה, והיא גורמת לו להקדים את ההנבה.

שתי כנות אלה, ה"טרוויר" וה"וולקה מריאנה" - דומות לתפוז, כך שאין בעיה להרכיב עליהן את התפוז מצד איסור כלאים³.

לשיטה זו יש חסרון בולט כאשר מדובר באורך החיים של העץ, ואם מרכיבים את התפוז על הכנות הללו - העץ לא מאריך ימים. יש חקלאים שמעדיפים לעקור את הפרדס כאשר הוא מזדקן. ויש חקלאים המעדיפים לבצע "הרכבת תמך". כיצד היא נעשית? כאשר העץ מתבגר, נוטעים לידו שתיל של כנה אחרת מזן חזק שאינו סובל מן הבעיות שהזכרנו. לאחר שהיא נקלטת ומתפתחת, מחברים אותה אל התפוז. במשך הזמן, הכנה החדשה מנוונת את הכנה הקודמת וממלאת את מקומה⁴.

1. ראה מאמרו של הפרופ' משה בר-יוסף ("אמונת עתיד" 4) שעמד על שיטה מיוחדת בהדרים.

2. תודתנו נתונה לאגרונום אסף אבטבי על הרצאתו המאלפת בנושא.

3. כך הורו לנו: יבדל"א הראשל"צ הגר"מ אליהו שליט"א, והגר"ש ישראל זצ"ל - הואיל והפרי של שתי הכנות הללו דומה מאד לתפוז. ובשם הגר"ש אלישיב שליט"א שמענו שתפוז וטרוויר הם "ספק מינר".

4. לבירור דינה הרכבת תמך לענין ערלה, עי' מאמרו של הרב דוב מילר ("התורה והארץ" א' עמ' 57-83).

עד כאן ההסבר המדעי. אך דומה כי יש בזה יותר מאשר סתם משל למצבו של עם ישראל בארצו בימינו אלה⁵. התפוז - הלא הוא אחד מן הסמלים הבולטים של ההתיישבות החדשה בארץ ושל המפעל הציוני כולו. מפעל זה, של עקירת עם מן הגלות ונטיעתו המחודשת בארצו - צריך היה לתת פירות מהירים: לבנות מדינה, להקים צבא, לפתח כלכלה, לקלוט עליה, להרחיב את ההתיישבות, להפריח את השממה ועוד ועוד. וכל זה, בתוך כמה עשרות שנים בלבד. נסתרות הן מאיתנו דרכיו של רבון העולם. אבל ראינו, כי את העץ הזה הוא בחר להרכיב על כנה בעייתית, שהיא: התודעה הלאומית החילונית. התודעה הלאומית, ברובד הפנימי והעמוק - נובעת גם היא ממקור הקודש, גם אם היא מתלבשת בלבוש חילוני (עי' אורות התחיה פרק ט). אין היא הרכבה של "מין בשאינו מינו" שנאסרה באיסור כלאים. צורך גדול היה בה כדי למהר את הבאת הפירות. אבל היא כנה בעייתית: אולי היא כנה שצינורות ההובלה שלה אינם מתחברים, ואז מתרופף הקשר בין האילן הלאומי לבין האדמה, ואולי כנה זו נגועה בוורוס שאין לו כוח עמידה לאורך זמן (עי' אורות התחיה פרק מד, זרעונים פרק ז). מכל מקום - זמנה עבר. אין בכוחה של תודעה לאומית רדודה זו להמשיך ולהחיות את העם לאורך זמן. קל וחומר הוא שאין בכוחה להמשיך ולשאת פירות שיהיו לברכה לעולם כולו. "יבש חציר, נבל ציץ, כי רוח ה' נשבה בו..." (ישעיהו מ ז).

עומדים אז שני סוגים של נוטעים: יש נוטעים אשר השיקול הכלכלי והתועלתני לבדו עומדים לנגד עיניהם. לדידם, אם חולה הוא האילן - אחת דינו לכריתה ולעקירה. ובמקומו יינטע עץ חדש בארץ הקודש. אך יש נוטעים אשר לא יאבו לקצץ בנטיעות אשר נטע ריבונו של עולם בארצו. אם חולה הוא העץ הלאומי - "הרכבת תמך" יעשו לו. כנה חדשה תילקח, בריאה וחזקה, משלימה ומתאימה - היישר מן המשתלה של ריבון העולם. אמנם אין בכוחה של כנה זו - אשר "אמונה ותורה" לה יקרא - להביא פירות מהירים. לא תביא - לא "שלום עכשיו" ואף לא "משיח עכשיו". איטיותה ויסודיותה הם סוד כוחה. כנה זו, המחליפה בהדרגה את הכנה המתנוונת של בנין החול אשר למפעל הציוני - היא היא "מבשרת ירושלים" המרימה בכוח את קולה אחרי ש"מבשרת ציון" חדלה מעלות על ההר הגבוה (עפ"י מועדי הראי"ה עמ' תפב).

על כך אומר הנביא בחזון הנחמה (ישעיהו מ ט): "על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, הרימי בכוח קולך מבשרת ירושלים. הרימי! אל תיראי! אמרי לערי יהודה: הנה א-להיכם".

5. עי' אורות התשובה (פרק יב סעי' יב).

הרב משה הרשטיק

קירוב התלמיד לשמירה על מצוות ערלה

אחת הדרכים להגברת הרצון לקיים את המצוות התלויות בארץ בקרב התלמידים הוא העמידה על טעמיהן של אותן מצוות.

טעמים אפשר לומר באופן פרונטאלי. אך בדרך זו התלמידים אינם מבצעים פעילות למידה וסביר להניח שלאחר זמן קצר הדבר ישכח. קיימת דרך שונה שבה המורה נותן לתלמידים כלים שעל ידם הם מנסים למצוא את העקרון המסתתר מאחורי המצוה. במאמר זה מוצעת דרך כזו שבה התלמידים נדרשים לחפש לבד טעם למצוות ערלה. על התלמידים למצוא את המשותף לכל סוגי הערלה המוזכרים בתנ"ך. ומתוך כך להסיק באופן ספציפי על מצוות ערלה.

התכנית מתחלקת למספר שלבים:

א. התלמידים יגלו את כל סוגי הערלה המוזכרים בתנ"ך (ע"פ דפי מקורות שיכין המורה) ויחלקו אותם לקבוצות.

ב. התלמידים ינתחו כל סוג ערלה על פי הבנת פשט המקרא ולימוד הפרשנים במקום. כל קבוצה תברר סוג אחד של ערלה. אחר כך כל קבוצה תציג את מה שהשיגה במליאה. ומסקנת הדיון במליאה תהיה מציאת המכנה המשותף הקיים בכל סוגי הערלה.

ג. התלמידים ימצאו הסבר למלה "ערלה" ועל פיו יסבירו את סוגי הערלה.

ששה סוגי ערלות מוזכרות בתנ"ך והם: ערלת הבשר, ערלת השפתיים, ערלת האוזן, ערלת הלב, ערלת הפרי ואף הגויים קרויים ערלים. מהי אותה ערלה המאפינת את כולם?

רש"י מסביר (שמות ו יב ד"ה ערל שפתים) שבכל מקום שמוזכרת ערלה - פירושה הוא: אטימות. האם זו אטימות גשמית הקיימת ע"י דבר פיזי המסתיר את גילוי הדבר בשלמותו או שיש כאן אטימות רוחנית הבאה לידי ביטוי בחוסר קשר אם רבונו של עולם והוא יוצר את ההסתר? נבדוק נקודה זו בכל בסוגי הערלות. בערלת הבשר ובערלת השפתיים אפשר לומר שמדובר על דבר פיזיולוגי. ערלת הבשר היא בשר המכסה את הגיד (רשי שם). וערלת השפתיים היא פגם הגורם לגימגום (רמב"ן ויקרא יט כג). אך מהי ערלת הפרי? האם יש דבר כל שהוא המכסה את הפרי? רש"י מסביר (שמות שם, ויקרא יט כג ד"ה וערלתם ערלתו) שערלת הפרי היא הצווי של הקב"ה להמנע מאכילתו. איסור זה הוא ה"כיסוי" הנמצא על הפרי ומונע מלהנות ממנו. הרמב"ן (ויקרא שם) מרחיב את דברי רש"י ומסביר שהופעת הפרי קרויה "פתיחה" כמו שנאמר בשיר השירים "פתח הסמדר". וכאשר התורה רוצה לאסור את אכילתו היא אומרת שלמרות שהוא "פתוח" וטוב למאכל - יש להמנע ממנו ולהחשיבו כאילו שעדין לא "נפתח". לפי דברי רש"י ורמב"ן בהסבר ערלת הפרי עולה ש"ערלה" אינה דוקא עצם פיזי המכסה את הדבר אלא הוראה האוסרת את שימוש בו.

בערלת האוּזן ובערלת הלב אין מדובר באטימות פיזית. שהרי משה מונה לעם ישראל בספר דברים (י יב-טז) את הדברים שהקב"ה דורש מאיתם. והם: ליראה את ד', להדבק במדותיו, לאהוב אותו, לעבדו בכוונה ולשמור את כל המצוות. בהמשך הוא מסביר שדרישות אלו מתאימות להם כי הם נבחרו לכך מכל היצירה כולה ולכן באה הדרישה "ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם אל תקשו עוד". א"כ אין מדובר כאן על מחלת לב פיזית שצריך לרפא אותה. אלא שיש להסיר דבר רוחני שדבק בם מעצם החיים בעולם החומרי המונע לעבוד את ד' כנדרש. וכן הנביא ירמיהו (ו י) כשאומר את הדברים הבאים: "על מי אדברה ואעידה וישמעו? הנה ערלה אָזְנִי ולא יכלו להקשיב" אינו בא לתאר בעיה פיזיולוגית שאינה מאפשרת לישראל לשמוע תוכחות. אלא שיש בעיה רוחנית הגורמת להם אטימות זו. כפי שהנביא מתאר בהמשך הפסוק: "הנה דבר ד' היה להם לחרפה לא יחפצו בו".

נראה לי שגם הערלות האחרות מבטאות אטימות רוחנית. כי הרי גם הגויים קרויים ערלים אפילו שהם מורידים את חתיכת הבשר האוטמת את הגיד (נדרים לא ע"ב). וזאת משום שמהותם שונה מישראל. לישראל יש יכולת ליצור קשר ישיר עם רבונו של עולם, כי בם בחר ד' מכל האומות, ואילו הם מנועים מכך. זו האטימות הרוחנית הנמצאת במהותם ומסתירה מהם את רבונו של עולם. לכן הורדת הבשר המכסה את הגיד אצל ישראל אינה רק גילוי הגיד אלא גילוי מהותם האלוקית של ישראל. וראיה לכך שמצוה זו מבוצעת דוקא במקום שבו מודגשת החומריות, כדי להראות שישאלם הם מעל לחומריות זו.

יתכן שאף ערלת הפה אינה פגם פיזי אלא אי יכולת רוחנית להעביר את דברי ד'. כי כאשר משה רבינו אמר לישראל את דבר ד' על הבטחת בוא הגאולה והם לא שמעו לדבריו תלה זאת בו - "ואני ערל שפתיים". כלומר, שאין לי יכולת רוחנית להעביר את דברי ברמה כזו שהדברים יקלטו בליבותם.

וכן אפשר לומר שערלת הפירות מבטאת אטימות רוחנית הקיימת בפירות אלו. וכך כותב המקובל רבי יהודה בן חנין:

"הנכון בעיני כי טעם המצוה הזאת כי ענין איסור ערלה בפרי העץ כעין הערלה האסור באדם. כי הערלה באדם מוספת תאוה גדולה... וכמו כן בערלת פרי העץ, כי האוכל מפרי ההוא וערלתו עליו אין ספק שמטמטם את הלב וסותם עיני שכלו ומעיני חכמתו, ומוסיף בו כח המושך למשוך במאכל ובמשתה היין את בשרו ותמיד יהיה בעל תאוה גופנית, וכל מה שראתה עינו לבו חומד לאמר הב הב, לפיכך וערלתם ערלתו ג שנים וכו' כי עדין יסוד העפר חזק באותו הפרי ואוכליו עווננו יוש" (עץ החיים, ליוורנו תקמג, דף פו, מובא בכרם ציון אוצר פרי הילולים, במאמרו של הרב רוזנטל).

ההתבוננות בדברים אלו מגלה לנו שמושג הערלה רחב מאוד וחודר לכל תחומי החיים. וכאשר אנו מצווים להסיר את הערלה הכונה בעצם לחיי אישות טהורים, לאכילה טהורה, לשמיעה טהורה ולדיבור טהור. אם התלמידים יגיעו למסקנה זו לבד יצא שכרנו כפול ומכופל.

ד"ר ישי פנטנוביץ', וטרינר

תולעים בבעלי חיים

א. התולעים והתפתחותן

בגופם של בעלי החיים אפשר למצוא תולעים או רימות. התולעים נחלקות לשלוש מחלקות: עגולות, שטוחות ו"עלקות" (נראות כמו פסיק. אין קשר בינן לבין "עלקות"). הרימות הן ולדות של חרקים בשלב שלפני ההתגלמות. (בחלוקה הזואולוגית, החרקים הם מושג שונה לחלוטין מאשר תולעים).

במסגרת מחזור החיים של התולעת יש כמה וכמה שלבים: מקום המחיה של התולעים הבוגרות הוא במעיין של הבהמה, שם הן מטילות את הביצים. הביצה עוברת את מערכת העיכול של הבהמה, יוצאת עם הגללים ונשמרת בשטח כשהיא צמודה לעשבים הגדלים שם. מחזור החיים החדש מתחיל כאשר בעל החיים מלחך עשב נגוע באותן ביצים. מערכת העיכול מפרקת את המעטפת של הביצה ואז יוצאת התולעת. התולעת עוברת שלבים שונים של התפתחות, וכל שלב גידול נעשה באבר אחר בגוף של בעל החיים ויכול להימשך מכמה שבועות ועד למספר חדשים. גודלן של התולעים נע בין גודל מיקרוסקופי לבין כמה ס"מ. מחזור החיים הכולל של תולעת נמשך מספר חדשים.

בצאן יש תופעה של תולעים במוח. מגלים אותן כאשר ההתנהגות של הכבשה נראית מוזרה. העליה של התולעים למוח נעשית במהלך העלאת הגירה: מן הפה למערות האף, ומשם למוח. הנדידה ממערכת העיכול לריאות מתבצעת דרך חלל הבטן וכלי דם. העדרים הערביים - נגועים. אין שם טיפולים מונעים.

התולעים בכבד הן "עלקות", והן מצויות בעיקר ברמת הגולן ובביצות שמצפון לחדרה. הנדידה של העלקת בגופה של הבהמה מתבצעת דרך כלי הדם המובילים מן הכבד למערכת העיכול. העלקת נשארת בכבד במשך כל גידולה ואינה יוצאת ממנו. הנזק לכבד הוא בלתי הפיך עד שהתפקוד שלו נפגע קשה ובעל החיים מת בגלל אי תפקוד כבד. התולעים הגדולות - נראות לעין כשהן מחוץ לכבד, ואילו הקטנות - לא נראות כלל בעין רגילה. קשה לראות את התולעים על רקע הכבד, אבל אפשר יהיה לראות אותן רוחשות כאשר מניחים את הכבד בטמפרטורה דומה לחום של גוף האדם. בשר של חזיר-בר אסור באכילה גם מבחינה וטרינרית, בגלל "סחרונית" שיכולה לעבור לאדם.

ב. היקף הבעיה ומניעתה

כשיש עדר נגוע - בעל חיים אחד מדביק את השני. הטיפול הרפואי ברפתות הוא הרבה יותר אינטנסיבי מאשר במרעה טבעי. גם בשיטת ההזנה המקובלת, שבה אין מגע בין הפרשות של הבהמה לבין המזון שהיא אוכלת - קשה להן לעבור מבעל חיים אחד לשני. בקר במרעה טבעי ברמת הגולן מקבל טיפולים תרופתיים יסודיים, מפני שהוא עלול להינגע בקלות דרך המזון שהוא אוכל.

מציאות התולעים במשק היהודי בארץ - נדירה מאד בזכות טיפולים מונעים יעילים. ההתמודדות עם התולעים בשטחי הגידול היא לא קלה. חמרי הריסוס המקובלים אינם מצליחים לפגוע בביצים. גם יובש וחום לא פוגעים בהן. הדרכים היחידות להשמדה של הביצים הן שימוש בחומצות חזקות או שריפה. לכן, אם מגלים עדר נגוע (ע"י זגימות של צואה) - בודקים את מקורות התזונה שלו, ושורפים את כל שדה השחת הנגוע כדי להשמיד את הביצים.

ג. רימות

הרימות באות מהטלה של חרקים, ובדרך כלל הן מתפתחות בצד החיצוני של הבשר. יוצאים מכלל זה - הזבובים: יש זבובים שמשריצים רימות, ויש זבובים שמטילים ביצים שמהן יוצאות רימות. הרימות של הזבובים מתפתחות בנקבים הלחים של גוף הבהמה, על גבי מצע אורגני-חנקני (כגון: חללי הפה, האף והבושת). לא תמיד בעל החיים מצליח להגיע לאותם מקומות כדי לגרש את הרימות. אך גם אם הוא מגיע לשם, יש לרימות מערכת של קרסים שנועלת אותן אל הרקמה. הנעילה היא חזקה מאד, כך שכל תלישה של רימה קורעת איתה גם חלק מהרקמה של הכבשה.

יש זבוב מיוחד שקיים בארץ - זבוב חרר העור - שיש לו תהליך חיים שונה ומיוחד: הנקבה עוקצת את העור של הפרה, והביצה מוטלת לתת העור שלה. תהליך הנדירה של רימת הזבוב נמשך שנה, עד שהרימה הבוגרת מגיעה לאזור הגב ויוצאת משם דרך פצע שהיא יוצרת. אותה רימה מכאיבה מאד לבהמה וגם פוגעת בבשר. כל גוף זר יוצר תגובה דלקתית, וזה עצמו גורם שינוי אנטומי בגוף שפוגע באיכות של הבשר. יש עוד מצב בכבשה, שהוא נדיר מאד ולא קרה בארץ. יש רימה שחודרת דרך חלל האף אל תוך חלל המוח. זה קיים בספרות המקצועית אבל אף פעם לא נמצא בארץ. בשעת החדירה לאף - הרימה היא קטנה מאד, ולא תמיד היא נראית לעין.

ד. הפיקוח במשחטות

בכל "ליין" במשחטה עומד וטרינר, חותך את השרירים, הכבד וכו', ובודק אם יש שם סימנים של תולעים. יש תקן מסודר לפיקוח הזה, והבדיקה נעשית בכל בהמה ולא רק במידגם. יש מחלות זיהומיות שהן בגדר קטסטרופה, אם גורם המחלה מסתובב במשאיות בכל הארץ.

הקפאה ממושכת ובישול טוב - ממיתים את התולעים, אם הבשר עובר הקפאה לתקופה מסוימת - התולעים מתות, אבל הן נשארות שלמות. גם בישול טוב ממית את התולעים. אבל אם הבישול לא יהיה אחיד ואדם יבלע תולעת מסוכנת - זה יגרום לו נזק גדול. בכבד בקר שעובר צליה, לא ברור שהטמפרטורה במרכז תהיה מספיק גבוהה בשביל לסלק את כל התולעים.

הרימות של זבוב חרר העור לא מסוכנות לאדם, ואותן לא מקפידים לסלק. בעופות, במשק היהודי - הבעיה נדירה למדי, ובהודים היא אינה מצויה כלל.

מעבדת מכון התורה והארץ

חרקים בירקות עליים

שם הירק	מועד הבדיקה	כמות שנבדקה	מספר חרקים ¹	מיקום עיקרי
ארטישוק	סוף אדר ב'	4 ראשים	40 (כנימות)	על גבי העלים
עלי גפן ²	סוף אייר	150 עלים	נקי לגמרי!	-
חסה	סוף אדר ב'	4 ראשים	20 (מכונפים + כנימות)	רוב השכבות, למעט הלב
	אמצע אייר	3 ראשים	20-80 (תריפסים)	רוב השכבות
כוסברה	סוף אדר ב'	1 אגד	5 (מינים שונים)	
כרוב אדום	סוף אדר ב'	7 ראשים	40 (תריפסים + זחלי תריפס)	שיכבה 1-9 בראש אחד - בלב
	תחילת אייר	3 ראשים	25 (תריפסים + זחלי תריפס)	לפעמים נמצאו גם בלב הכרוב
כרוב לבן ³	סוף אדר ב'	7 ראשים	3-18 (תריפסים)	שכבות 1-4
	תחילת אייר	3 ראשים	100-300 (זחלי תריפס)	שכבות 1-7
	אמצע אייר	6 ראשים	10-52 (תריפסים)	שכבות 1-5 חרק אחד בלב
כרובית ⁴	תחילת אייר	5 ראשים	23-235 (כנימות)	בתוך התפרחות
כרפס (סלרי)	סוף אדר ב'	3 יחידות	30 (מכונפים + כנימות)	
	חודש אייר	9 יחידות	6-80 (זבובי מנהרות)	בעלים, וגם בגבעולים שלידם
פטרזיליה	סוף אדר ב'	3 אגדים	26 (כנימות)	
	אמצע אייר	3 אגדים	25 (זבובי מנהרות)	
שמיר	אמצע אייר	3 אגדים	30	בעיקר למעלה,
תות שדה	סוף אדר ב'	חבילה אחת	4	תחת העלים
	סוף ניסן	חבילה אחת	20 (זחלי תריפס)	
תירס (קלחים) ⁵	אמצע אייר	10 קלחים	ב-3 קלחים נמצא תריפס אחד	בין הגרגרים
תרד	סוף אדר ב'	חבילה אחת	68	כנימות

1. מספר החרקים הממוצע ליחידה שנבדקה. הסוג העיקרי שנמצא מופיע בתוך הסוגריים.
2. גדלו בכרם באיזור אשקלון.
3. נערך ניסוי בשטיפת עלי כרוב בזרם חזק תחת הברז. לאחר השטיפה נערכה ספירה של החרקים שנותרו והחרקים שנשטפו. רוב החרקים נשארו על גבי העלים, בעיקר בקפלים.
4. בעלים החיצוניים נמצאו עוד 8 חרקים בכל ראש. באחד הראשים נמצאה תולעת אחת גדולה.
5. בכל אחד מהקלחים נמצאו 20 חרקים על גבי העלים. נערך גם ניסיון בניקוי תירס קלחים. נבדקו 50 קלחים לאחר שנוסו בהם שיטות שונות למניעת חדירה של תולעים אל בין הגרגרים (כמו: פתיחה בחושך, פתיחה לאחר בישול, הורדת השליש העליון). לצערנו, כל השיטות נכשלו.

חרקים בקטניות וגרגרים *

שם	כמות שנבדקה	בדיקה חיצונית	בדיקה שולחנית
אורז	11 (12/95-3/96)	מעט נסורת ואבנים	-
אורז פרסי	22 (8/95-2/96)	נסורת / לכלוך / נקי ⁶	-
אורז מלא	1 (12/95)	גרגר נקוב, נסורת	2 חרקים, 9 נקובים
אפונה	1 (3/95)	גרגר נקוב, נסורת	4 גרגרים נקובים
	6 (12/95)	-	-
גריסים	2 (3/97)	-	גרגר אחד נקוב אין חרקים
חומס	4 (3/97)	מעט נסורת ואבנים 1 חרק + גרגרים נקובים	ב-1 3 חרקים ב-1 21 חרקים
	8 (10-12/95)	ב-1 חול ואבנים	ב-1 3 גרגרים נקובים אין חרקים
	1 (בתפזורת)	-	חידקונית מפורקת
חיטה	4 (3/97)	מעט נסורת בשקית אחת	3 גרגרים נקובים אין חרקים
עדשים אדומים	2 (9-12/95)	-	3 גרגרים נקובים
	3 (ללא תאריך)	4 גרגרים נקובים	חידקונית מפורקת 36 גרגרים נקובים
	2 (ללא תאריך)	4 גרגרים נקובים הרבה נסורת	-
עדשים ירוקים	3 (3/95)	הרבה חרקים, גרגרים נקובים ונסורת	חרקים בתוך הגרגרים ביצים של חרקים
	6 (12/95)	-	-
פול גדול	2 (ללא תאריך)	הרבה חרקים ונסורת, מעט גרגרים נקובים	חרקים צפים במים גרגרים נקובים ובהם חרקים
פופ-קורן	1 (3/97)	אבן	חידקונית ב-2 גרגרים
	4 (ללא תאריך)	שעועית, חומס	מעט לכלוך
שומשום	6	גרגרים שחורים	-
שעועית לבנה	9 (6/95-3/97)	אבנים בשקית 1 חול בכמה שקיות	גרגרים מכורסמים אין חרקים
שעועית חומה	2 (9/95)	5 גרגרים נקובים מעט נסורת	5 חרקים + ביצים 17 גרגרים מכורסמים

* הבדיקות נערכו בחדשים אדר ב' - אייר תשנ"ה. המספר המופיע בטור השני הוא מספר החבילות שנבדקו התאריכים בסוגריים הם תאריכי התפוגה של המוצרים.

6. רוב השקיות נמצאו נקיות לגמרי. בחלק מהן נמצאה נסורת ובחלק אחר נמצא מעט לכלוך.

מהנעשה והנשמע במכון התורה והארץ

במכון:

- * נמשכת עבודת הבניה של בנין הקבע. וכבר הועמדו העמודים והקירות של שתי הקומות (בגובה של 6 מ'). מתוכנן לסיים את הבניה בעזרת ה' עד ראש השנה.

במחלקה ההלכתית

- * עקב פניות של פרדסנים, נערכו ביקורים במשתלות כדי לבדוק ממתי ניתן למנות את שנות הערלה בשתילים שהזמינו. לצערנו, נמצאו מקרים רבים שבהם החקלאים הפסידו שנה או שנתיים בגלל הנחה לא נאותה של השתילים במשתלות.
- * נערכו סיורים בפרדסים חדשים שניטעו לאחרונה כדי לעמוד מקרוב על הבעיות של התפוררות הגושים במהלך הנטיעה.
- * צוות המחקר ההלכתי ממשיך לעסוק בהלכות כלאים.
- * תשובות רבות נשלחו לאנשים שהשאירו שאלות בתיבה הקולית של מרכז ההסברה להלכות תולעים בירושלים. המעוניינים יכולים להתקשר ולהשאיר שאלות בטל. 02-420174.
- * נעשה מאמץ לרכז את תשובותיו של הגר"ש ישראלי זצ"ל - בכתב ובע"פ - העוסקות במצוות התלויות בארץ בפרט ובחקלאות עפ"י ההלכה בכלל. בהזדמנות זו אנו מבקשים מכל מי שיש בידו מכתבים או פסקי הלכה מפי השמועה בנושאים אלו - להעביר אלינו העתק שלהם.

במדרשה:

- * תערוכת "כשרות המזון" עברה בבתי ספר בכל רחבי הארץ: ברעננה, גוש קטיף, ראשון לציון, צפת ושער הנגב. התערוכה פעלה עד היום האחרון של שנת הלימודים.
- * תערוכת "הביכורים" המתארת את תהליך הבאת הביכורים מהמטע ועד לבית המקדש, התקיימה במספר בתי ספר: בחיפה, בירושלים ובנחם.
- * הרצאות למבוגרים בנושא "החרקים במזון" ובנושא הפרשת תר"מ, התקיימו באשדוד, בתלמים, באבני חפץ, בקרית טבעון, בפדואל, בתל אביב וברמת גן.
- * למרות המצב הבטחוני, הגיעו קבוצות רבות ל"גן המצוות" בכפר דרום. הגיעו קבוצות מהישיבות התיכוניות ביד בנימין, מצפה רמון ובית אל, אולפנת כפר פינס, אוניברסיטת בר אילן ועוד ביקורי משפחות ותיירים. 500 איש מכל רחבי הארץ פקדו את הגן ביום פעילות מיוחד שהתקיים ביום העצמאות.
- * במתנ"ס תקוותנו בירושלים הוקם מרכז פעילות לילדי הגנים בירושלים בנושא "מן הגורן עד הלחם". בהפעלה - תהליך הכנת הלחם, תוך שימת דגש על ההלכות הקשורות בניפוי הקמח ובהפרשת חלה.
- * במכון למניעת מכשול אכילת שרצים בירושלים נסתיימו מספר קורסים להדרכה מעשית בבדיקת מזון מחרקים. הרשמה לקורסים נוספים בטל. 07-847088.
- * שידור השיעורים במערכת ה"נחייג ונשמע" נמשך כסדרו מידי שבוע בשבוע. השיעורים הם בנושא: כשרות תוצרת חקלאית. ניתן לחייג ולשמוע את השיעורים בטל. 08-493770, 03-5782770.

ואף על פי כן ולמרות הכל

בס"ד, מוצש"ק "בהעלותך", י"ב סיון התשנ"ה.

לתושבי כפר-דרום היקרים,

ברכה ואור!

נרגש מהמפגש בסעודה השלישית שנערכה לכבודנו, מהאווירה, מהיחס שלכם, מהיחס של הילדים, מהשולחנות הערוכים בכל-טוב - לא מצאתי מילים מתאימות, מעבר לתודה פשוטה, להודות ולהלל ולשבח על כל פועלכם ומעשיכם למען החיילים. זה החל ב"בוקר טוב", "ערב טוב", "מה שלומכם?", "צריכים משהו מנווה דקלים?" והחיוך התמידי על השפתיים לשומר הש.ג. דרך הקרטיבים, העוגות והקפה לעמדות, דרך מכוונת הכביסה, האבטיח וכלה בשיא: הזמנות לסעודה בשבתות וחגים. זו היתה חוויה מרגשת כל פעם מחדש, פשוט נהדר.

חוויה נוספת, אליה נתגעגע, היתה השמירה על גן הילדים. חומד של ילדים שכמהים ממש לבואו של חייל עליו אפשר להתרפק ולספר לו את החוויות החדשות מהבוקר. ילדים מלאי אהבה לחיים, בעלי חינוך טוב שהעיד נאמנה על הוריהם: אוסף מיוחד במינו של אנשים חמים ולבביים שנתנו לנו הרגשה נעימה של בית. לידיעתכם בבנין שלי בחיפה, ויש כמוהו לפחות עשה בשכונה, גרים בסביבות מאה ועשרים משפחות שרחוקים עד מאוד מאיכות האנשים בה נפגשנו כאן. לא נשכח את פועלכם ועזרתכם בזמן הפיגוע הרצחני, את מהירות תגובתכם, את כמות רכבי הפינוי, את כמויות המים שהבאתם בכל כלי אפשרי...

לא נשכח איך התאבלתם גם אתם כשנודע על מותם של החיילים ומאיר שנוולד ז"ל הי"ד ביניהם. במפגשים שנערכו בישיבה אצל הוריו ובפלוגה התגלה לפני מאיר חדש שלא הכרתי. ידיעתי שמדובר בבחור מבריק בעל קליטה מדהימה וזכרון מעולה. לא ידעתי שמדובר בבחור רגיש שהצליח להעלות את מחשבותיו וריגשותיו על הכתב, מדובר באוסף שלם של שירים, במכתבים, במאמרים ובצורת סיכום מיוחדת, מדובר בגישה אל החיים.

צר לי שלא הספקתי להכיר צד זה של מאיר. מההכרות הקצרה שלי איתו אני רואה אותו אומר: "היה שווה הכל למען כפר-דרום".

הקירבה אל צורת החיים שלכם וההרגשה שלנו כשותפים היוותה ומהווה עבורנו תמריץ וכח חדש בהמשך שליחותנו למען העם והארץ. אנו מברכים אתכם בהמשך שליחותכם שתיזכו לגדול ולפרוח ולגדל עוד הרבה ילדים.

על כל אלה, ועל עוד הרבה, תודה מקרב לב.

בשם חיילי מחלקה 2, פלוגת מרץ 94, גדוד שקד, גבעתי.

בכבוד ובהערכה,

שלכם

אלטמן דן

